ՄԱՄՈՒԼ

ԾԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՏՆՕՐԷՆ-ԽՄԲԱԳԻՐ
ՆՆՈՒԱՐ ԱԲՄԷՆ

55ՐԴ ՏԱՐԻ. ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ | ԹԻՒ 24 | 5 ՄԱՅԻՍ 1907

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայ Եկեղեցականութիւնը — ՄՈՒՇԵՂ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
Նոր Մեծարան մր.— L'Abbaye — ՋԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ
«Տալիքա, Կո'ւմի»... — ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ
Նիչէին Ջոնը
ԼԻՈՆԻՏ ԱՆԾՐԻՒՔ-ի — Ե. Ա.
Նուէր-Սիւրը — Ա. ՍԱՐԳՍԵԱՆ
Հայ «Անգրանիկ Գերասանուհի»ն
Սիպլի Բրիւսօմ
Աճուրէ Թէօրիէ
Առձագանգ

Կ. ՊՕԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՍԱԳԱԵԱՆ
1907

[illegible]

ԱՐԵՒԵԼՔ *Օրաթերթ ազգային, գրական և քաղաքական։ — Բաժանորդագրութիւն՝ տարեկան Կ. Պոլսոյ համար 80 ղրշ. գաւառներու համար 108 ղրշ. և օտար երկիրներու համար 35 ֆր։ Հասցէ՝ Ղալաթիա, Քամանտօ փողոց։ ԱՐԵՒԵԼՔ հրապարակ կ'ելլէ ամէն օր, կէս օրին, լրնամեայ բովանդակութեամբ, ընտիր յօդուածներով, թարմ լուրերով ու նորագոյն տեղեկութիւններով*

ՀԻՆ ՕՐԵՐ.— ՊՈՒԼՏ ԽԱՉԱՏՈՒՐ ՄԻՍԱՔԵԱՆ ԵՒ ԻՐԵՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԻՄԱՑԱԿԱՆԻՆ ՎՐԱՑ ՀԱՅՑԵԱՑՔՆԵՐ.— Յ. Գ. Մ.— Այս կենսագրական բանասիրական գործը, հրատարակուած է Սագաեան տպարանէն՝ 140ի չափ էջերով, գրականութեան վրայ կարեւոր տեսութիւններով։ Կը գտնուի բոլոր գրավաճառներուն քով. գին 7½ ղրշ.։

ԼՈՅՍԻ ԵՐԵՍ ԿԸ ՏԵՍՆԷ

Մէկը՝ որ երկար ատեն տառապելէ ետքը ակռայի ցաւով՝ զայն քաշել կուտայ ճարտար ատամնաբոյժի մը, կամ արհեստական նուրբ միջոցներով լեցնել կուտայ ակռան, կամ գուռօնի մէջ առնել կուտայ, ա՛լ անգամ մըն ալ երեսը չտեսնելով ցաւին։ Ինդիր է սակայն միշտ՝ լա՛ւ, ճարտար ու արուեստին գաղտնիքներուն գիտակ ատամնաբոյժ մը գտնել։ Այս նպատակին համար առանց վարանելու և գոհ մնալու մեծ ապահովութեամբ պէտք է դիմել հանրածանօթ ատամնաբոյժ Խաչիկ էֆ. Ժամկոչեանի, որուն համբաւը և կարողութիւնը վաւերացուած է ամէնէն։ Դիմել Պահչէ-Գաբու։

ԵՐԿՈՒ ԿԱՐԵՒՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՄԱՆՉԵՐՈՒ ԹՇՆԱՄԻՆ՝ գրած է Տօքթ. Յովս. Տ. Ստեփանեան մանաւանդ պէտք ծնողքներու և դաստիարակներու համար, որոնք կը փափաքին գիտնալ թէ ի՛նչպէս կարելի է օգտակարապէս խօսիլ մանչերու, իրենց տարիքին յատուկ եղող մոլութեան վրայ և անկէ զգուշացնել զանոնք։ Կատարեալ դեղագիր մըն է այս գրքոյկը՝ չիջութեան դէմ։ Գինը 5 ղրուշ։

ՄԱՆՉԵՐՈՒ ԲԱՐԵԿԱՄԸ՝ կը խօսի մանչերու յատուկ մոլութեան վրայ բո՛ւն իսկ մանչերուն, որպէս զի անոր բնութիւնը և վտանգաւորութիւնը հասկնան նոյն իսկ իրենք ու կամովին հրաժարին անկէ։ Անգլիացի ընթերցողներէ ա՛նքան համակրութիւն վայելող այս գրքոյկը հայերէնի թարգմանած է Տօքթ. Յովս. Տ. Ստեփանեան հայ պատանիներու ծառայութիւն մը մատուցանելու համար։ Բացարձակապէս վաստահելի ու անօրինակ կերպով աժան — լոկ 40 փարա — որպէս զի մատչելի ըլլայ ամէն մանչու։ Կեդրոնատեղին՝ Պալճոց Դրատուն, Կ. Պոլիս։

ԿՏԱԿ ՄԸ.— Պաղտիկ էֆ. Սագաեան, որ մեռաւ Սկիւտարի մէջ Բ. օր, կտակ մը թողած է։ Հանգուցեալը իր ստացուածքին $^2/_3$ը կը թողու իր ժառանգորդներուն, և $^1/_3$ը ազդին։ Սմբողջ կարողութիւնը 3—4000 ոսկի կը հաշուուի։

ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԸ.— Ս. Պատրիարքը Պէրպէրեան վարժարանն այցելելով կարգադրութիւններ ըրաւ։ Ինք ըլլալով խնամակալ, իր կողմէ խնամակալի փոխանորդ կարգեց Թէլեան Բարթող էֆ.ն։ Պէրպէրեան որդիներու յարկարաժինը զատուեցաւ վարժարանէն, որուն մէջ հաստատուեցաւ Տեսչարանը։ Կառավարեան մնալով ընդհանուր տնօրէն, ներքին տնօրէն անուանուեցաւ Լեւոն էֆ. Թաշճեան, վարժարանին վաղեմի դաստիարակը։ Պրն. Շահան Պէրպէրեան թէ՛ ուսուցիչ և թէ հսկողի պաշտօն կը վարէ։ Ս. Պատրիարքը Տ. Բարդէն Ծ. Վ.ը կարգեց ուսուցիչ հայերէնի, և Յովհ. էֆ. Հինդլեանը՝ ֆրանսերէն և հայերէն թարգմանութեանց և լրագրատպարական ճիւղերու ուսուցիչ։ Դասերը սկսած են կանոնաւորապէս։ Ն. Ամենապատուութեան կարգադրութիւնները ընդհանուր գոհունակութիւն պատճառեցին։

ԶՈՒԽԱՃԵԱՆԻ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆԻՆ ԲԱՑՈՒՄԸ.— Զատկին Իզմիրի մէջ հանդիսաւորապէս տեղի ունեցեր է բացումը համբաւաւոր երգահան Տիգրան Զուխաճեանի յուշարձանին, իր իսկ հեղինակութեանց արդիւնքովը կանգնուած։ Թովմաս էֆ. Պօյաճեան առնախօսութիւն մը ընելով, չեչտեր է Զուխաճեանի դեղարուեստական արժանիքը, ըսելով թէ. «Ան մեր մէջ միակն էր ու ապագային մէջ ալ միակը պիտի մնայ»։ Տ. Եղիշէ Սրբազան բանախօսութիւն մը ընելով, դրուատիքով խօսեր է արուեստագէտի մը յիշատակին ընծայուած համակրական ցոյցին համար, աւելցնելով որ. «Մորնուբդի մարդերը գերազաս են ղազացումի մարդերէն»։ Տիրան էֆ. Դասպարեան՝ որ սահմնած էր հանդէսին կարգադրութեան հողը, երկու ծաղկեպսակ դրեր է նորաբաց յուշարձանին վրայ։

ՆՇԱՆՏՈՒԲՆԵՐԸ.— Ս. Պատրիարքը չրջաբերական մը ուղղելով Թաղերը՝ կը յանձնարարէ որ, ասկէ վերջը իւրաքանչիւր նշանագրութեան՝ փեսայացուին և հարսնացուին կողմէ տրուելիք խաչագինի աստիճանը՝ իւրաքանչիւրին բնական դիւղին Թաղ. Մորնուբդէն ճշդուի, փեսայացուին և հարսնացուին տուներուն նկատական կարողութեան և ունեցած կենցաղին յատկանշին համաձայն և նշանագրութեանց ծանուցագրին վրայ կամ առանձին պաշտօնական յայտագիր մը տրուի Թաղ. Մորնուբդներու կողմէ ստորագրուած։ Ցանկալի արտայայտուած է որ այս ճշդումները լիովին կատարուին և այդ կերպով սահմանուի իւրաքանչիւրին իսկական աստիճանը, պահպանուելով թէ՛ ընտանեկան արժանապատուութիւնը և թէ Ազգ. Պատրիարքարանի ու Հիւանդանոցի չահերը։

ՐԱՄԱԻ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՏՆՕՐԷՆ-ԽՄԲԱԳԻՐ
ԵՆՈՎՔ ԱՐՄԷՆ

55ՐԴ ՏԱՐԻ. ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ | ԹԻՒ 24 | 5 ՄԱՅԻՍ 1907

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

(ՀԻՆ ԵՒ ՆՈՐ ՕՐԵՐՈՒ ՄԷՋ)

Գ.

ՂԱԶԱՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՂԱԿԱՆԸ. — Հեղինակը արդարացնելու համար իր ինքնապաշտպանութիւնը և զանի հաւաձայնեցնելու համար Բրիտոնէական ոգիին (Դուկ. ԺԱ. 10), մէջ կը բերէ Ս. Պօղոսի առղերը հանդէպ իր մեծ չնորհին վրայ նախանձող մարդերու, որոնք «սուտ մշակներ» կը կոչուին առաքեալին կողմէն, և որոնց հանդէպ Պօղոս առաքեալ կը պարզէ «իր իսկ անձին լաւութիւնները, նեղութիւնները մէկիկ մէկիկ կը պատմէ մեծ պարծանքով»։ Ինքը համարձակութիւն առնելով մեծ առաքեալին այդ վարմունքէն, կը սկսի իր անձնապաշտպանութեան, համառօտ գիծերու մէջ ամփոփելով իր մէկ բարեկամին քաղցրաբարոյ, բնաւորութիւնը, իր մանկական կեանքին քանի մը դրուագները և Էջմիածնի հոգաբարձութեան կոչումը։ Յետոյ կը սկսի նկարագրել եկեղեցականներու պատահած եկեղեց· այն տխուր դիպուածները, որոնք նախանձէն առաջ եկած են, Սղամէն մինչեւ իր օրերը։ Կը յիշէ Յիսուսի կրած նախատինքները և անոր երեսին նետուած զրպարտութիւնները, որոնցմով երբեմն կախարդ, երբեմն գինեմոլ և զեղխ, երբեմն ոչ-պահեցող և ոռկրատող, երբեմն դիւահար կոչեցին, մինչեւ որ ձեռք բերին

անոր խաչին պատիժը։ «Ես (Յիսուս) այս ամէն նեղութիւնները մեզ համար անձամբ կրելով, ստէպ իր աշակերտներուն նոյնը կը պատուիրէր՝ ըսելով, թէ ձեզի ալ պիտի պատահին այս ամէն դէպքերս, (ուստի) չըլլայ որ (ձեր վրայ գալիք) այս վիշտերուն հանդէպ անպատրաստ գտնուելով անոնցմէ վախնաք։ Եթէ ղիս սիրեցին, ապա ուրեմն ձեզ ալ պիտի սիրեն, եթէ ղիս ընդունեցին, ձեզ ալ պիտի ընդունին, բայց եթէ ղիս հալածեցին, ձեզ ալ պիտի հալածեն. եթէ ղիս ատեցին, ձեզ ալ պիտի ատեն, եթէ ղիս՝ տանուտէրս՝ Բեեղզեբուղ կոչեցին, որչափ աւելի ևս պիտի կոչեն ձեզ, որ իմ ընտանիքս ու աշակերտներս էք»։

Մինչեւ հոս Ղազար իբրեւ յառաջաբանական նախապատրաստութիւն ընդհանուր կերպով խօսելէ ետքը, ալ կ'անցնի բուն նիւթին և կը սկսի պատասխանել այն զրպարտութիւններուն, որոնք նիւթուեցան հակառակորդներու կողմէն պարզապէս իբրեւ արդիւնք նախանձի և ատելութեան, որոնցմով կուրցած էին իր ժամանակի տգէտ կրօնաւորները։

Ա.— Ամբաստանութիւն.— «Նոյնպէս երբեմն երբեմն նախանձով ղիս ալ հալածելով, չարախօս զրպարտութիւններ կուտեցին վրաս». ըսելով «Ղազար կ'ըսէ թէ պոռնկութիւնը մեղք չէ։ Թէ ինչո՞ւ այդ այդպէս եղած է, Տէրը գիտէ։ Եւ զեղխ ու չարաբարոյ անձեր այդօրինակ խօսքերու լուրը ախորժանօք ընդունելով զանի իրենց ներսը բոյն դրած չար գործերու օգնութեան կոչեցին։ Արդ, անհաւատներէն ո՛վ —չըսեմ քրիստոնեայներէն— կրնայ այդպիսի բան մը խորհիլ (կը հարցնեմ). ո՞ր անմիտը. ո՞ր տգէտը. ո՞ր այլազանդը։ Եւ Ղազա՞ր պիտի քարոզէր ատելութիւն. բայց որո՞ւ, կամ ո՞ւր. կամ ե՞րբ.— միայն նա (կրնայ այդպիսի բան մը քարոզել), որ անդէտ է գիրքերուն և անվարժ ուսմունքի, Մովսիսական օրէնքին տգէտ և անտեղեակ Քրիստոսի ուսած չնորհքին։ Եւ արդեօք ողբերու, արցունքի արժանի չե՞ն Հայ կրօնաւորները, որոնք նախանձի հետեւանքով անպիտան բաներ կը համբաւեն և անարժան զրոյցներ կը խօսին»։

Ղազար իր այս տողերով, նամակի մուտքի սեմին վրայ իսկ ցոյց կուտայ իր հակառակորդները, —Հայ կրօնաւորները, որոնք՝ տգիտութեան խաւարին մէջ թաղուած՝ կ'ուզեն հալածել բոլոր անոնք, որոնք գրական նոր ձգտումի մը աշակերտած ու ղլուխ կանգնած՝ Սահակ-Մեսրոպէն ետքը՝ կ'ուզէին անոնց գրական չինչ գործը չարունակել, մղում տալ հայ գրականութեան, հայ կրօնքին ու եկեղեցիին։ Նորերու փոքրաթիւ խումբին հանդէպ բազմաթիւ գունդ մը կը կազմէին գրին ու գրականութեան, կրօնքին ու եկեղեցիին բարգաւաճման հակառակորդները։ Միայն Ղազար չէ որ Ե.րդ դարու Հայ եկեղեցականութեան կեանքը մութ գոյներով կը ներկայացնէ մեզի. նոյն դարու գրեթէ ամէն մատենագիր տող մը ունի իր գրածներուն մէջ՝ մատնանշելու համար

ա՛յն աղտաբոյր նախանձը, անձնասիրութիւնը, կեղծիքն ու ատելութիւնը, որոնք Հայ եկեղեցականները կը բնորոշէին և անբաժան էին անոնցմէ, խաղունչի պատանին նման։ Մատենադիր մը հետեւեալը կը գրէ այդ լճացած եկեղեցականութեան մասին. «տխմար վարդապետներ, անձնահաճ, որոնք աւելի ինքզինքին կը պատուեն քան թէ Աստուծմէ կը պատուուին, արծաթով և ոչ թէ հոգիով ընտրուածներ, ոսկեսէր, նախանձոտ, հեզութիւնը թողած՝ ուր Աստուած կը բնակի, գայլեր եղած են և իրենց հօտերը կը գիշատեն, կեղծաւոր, անձնասոյց, մնասփառ, պատուասէր քան թէ Աստուածասէր կրօնաւորներ, հպարտ վիճակաւորներ, ղրաբան, ծոյլ, արուեստներու և վարդապետական խօսքերու առեցողներ, վաճառականութեան և կատակերգութեան սիրողներ, սորվելու մէջ ծոյլ և վարդապետելու մէջ փոյթ աշակերտներ»։ Այս տեսակ ոգիով մնած ու ապրած եկեղեցականութիւն մը չէր կրնար բարեկամը ըլլալ ղարգայուժի, ուրկէ կախում ունէր եկեղեցի մը գոյութիւնը։ Ղազար, եթէ միեւնոյն բառերը չգործածեր իր այս նամակին մէջ, գոնէ կը պատկերացնէ միեւնոյն իրողութիւնները, միեւնոյն մտումները և միեւնոյն նկատումները։

Ղազար քրիստոնէական խորունկ և մաքուր ներշնչումով մը պոռնկութեան գարշութիւնը կը պատկերացնէ, ցոյց կուտայ այդ մեղքին հետեւանքները։ Ամուսնական ըմբռնումներու բարձրութիւնը կը մատնանշէ, կը ներբողէ պարկեշտ կեանքի մը առաւելութիւնները, և ցնցող տողերով կը պարզէ Նոր Կտակարանի հայեացքը այդ մասին, Ս. Գրական վկայութիւնները մէկմէկու ետեւէ կը շարէ ճարտասանական արուեստին պահանջումներուն համաձայն, կը հերքէ իրեն վերագրուած այդ ամբարշտութիւնը, և կը հարցնէ. «այդ ողորմելի և թշուառական մարդիկ (=եկեղեցականները) թող ըսեն, թէ ինչո՞ւ նախանձի համար իրենց անձերը մեղքի կ'ենթարկեն, և իրենց ատութիւններով և զրպարտութիւններով կը հայհոյեն Ս. Հոգիին»։

Բ. Ամբաստանութիւն.— «Ըսին աղանդաւոր է, և ասի ամէնուն ծանուցանել փութացին, և տկարամիտներէ մի քանին համոզելով, ուզեցին իմ մէջս գտնուած չնորհքին վարդապետութիւնը թերի ցոյց տալ անոնց աչքին։ Եւ աղանդին անունն անգամ, որով այդ յանդուգն մարդեր դիս կը բամբասէին, զրով նշանակելու համար չատ անտեղի կը գտնեմ։ Բայց հայհոյանքիդ նպատակը վերոյիշեալ զրպարտութիւնն ներու նմանութիւնը կը բերէ իր մէջ, ինչպէս էր պռոնիկներու գործերը չնչին և թեթեւ համարելը։

«Բայց ես իմ կարողութեանս չափով յունական ուսումներու պարապած եմ, և իմ տկարութեանս ներածին չափով կարդացած գիրքեր, որոնք Ս. Հոգիով գինուած աղանդաւոր վարդապետութեան աղեղները փշրեցին, և արդարեւ որդեսէր Հօր մը պէս բոլոր ազէտ մարդերու

օգուտը խորհելով իրենց դիրքերուն միջոցով մեզի հաղորդեցին փրկագործ վարդապետութիւնը: [Հոս կը յիշատակէ Աթանաս Ալեքսանդրացիի, Ալեքսանդրացի և Երուսաղէմացի երկու կիւրեղներու, Բարսեղ Կեսարացիի, Գրիգոր Նազիանզացի Աստուածաբանին և Գրիգոր Լուսաւորչին գործերը]: Ասոր համար մերժած ենք Սրիոս Ալեքսանդրացիի, Ապողինար Լաւոդիկեցիի, Նեստոր Անտիոքացիի, Եւտիքէս Կ. Պոլսեցիի, սարսուկ Կումբրիկի, Մոնիի և ուրիշ իրենց ժամանակակից մարգերուն, հետեւողներուն և աշակերտներուն դիրքերը և նոյն կորուստի ճամբուն ուղեկից եղողներուն դրածները, զոր Ս. Կաթողիկէ և առաքելական Եկեղեցին կը նզովէ և մերժումով կ'արտաքսէ...: Եւ արդ թէպէտ ասոնք սայթաքելով բժշկութենէ անյոյս կը կաղան հաւատքի մէջ, այլ սակայն լոկ խօսքով է այն և ո՛չ գործքով, որովհետեւ մարմինի պարկեշտութեան կողմանէ ամէն ճգնութիւններու մէջ զիրար կը գերազանցեն (այս հերետիկոսապետները) մանաւանդ ըմպելիքի, կերակուրներու և գիջութեան ժուժկալութեան մէջ: Իսկ Հայերուն աղանդ ըսածը անանուն է, և վարդապետ կամ հեղինակ չունի, և գրուած անգամ չէ: Հաւատքի և ուսման մէջ տգէտ կ'երեւան ու գործերու մէջ ծոյլ և անհամբեր: Իրենց տպիտութեան և վարքի անկարգութեան իրրեւ հետեւանք, պէտք էր մանպաւանդ անոնցմէ սպասել այդ տեսակ աղանդի մը երեւումը, այն առածին համեմատ, թէ խոզի հարսնացեղոյ կոյաջուր բաղանիք: ...Իսկ ես տեղեկութիւն ալ ունեցած ըլլայի այդպիսիի մը մասին, երբեք դանիկա «ի լոյս» պիտի չուղէի դատել կամ դատապարտել, և ահա ասոր համար է, որ չարաբարոյ մարդիկ այնպէս ամբաստանեցին, թէ ես ալ անոնց կը նմանիմ: Ես սուրբ Փրկիչէն՝ որ ամէնուն կը հրամայէր, թէ հունձքի ժամանակը չհասած, պէտք չէ յոխորտանքով որոմը խլել ցորենին մէջէն, այլ հունձքի ժամանակ միայն զրկել իր հրեշտակները, զոր կամ հրեշտակ կը կոչէ և կամ ճշմարիտ վարդապետներ...: Իսկ ես, որ ոչ հրեշտակ եմ և ո՛չ վարդապետ, երբեք այս խօսքին համեմատ գործի համար մէկու մը կամքը հայցողներէ չեմ: Որովհետեւ դիս առելու համար —թերեւս անարժանութեան պատճառով— Հայոց սուրբ և անարատ և ամէն մեղքերէ զերծ ուսուցիչները, դիս մեծամեծ պաշտօններու, այսինքն Եպիսկոպոսութեան կամ անոնց մէջ գտնուած առաջին աստիճանին կամ եկեղեցական դատաւորութեան չբարձրացնելէ զատ, մէկը ինծի չտուաւ գէթ քորեպիսկոպոսութեան պաշտօն մը, զոր անարժան մարդիկ ի գործ կը դնեն:

«Իսկ ես անձամբ վարդապետութեան հետամուտ ըլլալ չյանդգնեցայ, ինչպէս կ'ընէին անպիտաններէն չատերը, որովհետեւ չատ կը վախնայի ա՛յն պատկառելի անձէն՝ Յակովբոսէն՝ որ չարտնակ կը բողոքէ մի՛ բազում վարդապետս ունիմ, եղբարք, գիտացիք զի մեծ դատաստան ընդունիմ: Եւ ո՛չ ալ կը նմանիմ անոնց, որոնք լի էին վատ ու պիղծ զոր-

ծերով և որոնք իրենց դերանին չնայելով, ուրիշներուն աչքերուն մոտեցած՝ կը ջանան չիւղ հանել անոնցմէ։ Եւ՝ այսպէս՝ կեղծաւորութիւններով կը ջանան այնպէս կարծեցնել աշխարհի, թէ իրենք արդար մարդիկ են։ ...Իսկ ուրիշներ ագահութեան ախտով վարակուած, յանցաւոր կ'ուզեն ցոյց տալ արդարներն ու մեղաւորները (հաւասարապէս), և երբ յայողին ձեռք բերել մամոնան, որուն համար կը չարչրկեն զանոնք, այնուհետեւ ամէնուն ալ արդար կ'ըսեն և՝ անմեղ...»։

Իր մասին եղած երկրորդ ամբաստանութեան հերքումին մէջ Ղազար աւելի զգացում կը դնէ և այն ցնցող կիրքը, որ անմեղներու հոգիէն կը բղխի։ Իր չատագովութեան մէջ, երբ մէկ կողմէն դիմում կ'ընէ մարգարէական և աւետարանական վկայութիւններու, իր դատին պաշտպանութեան համար, միւս կողմէն չմոռնար օգտուիլ, հայ հեթանոսական առածէ մը, որ ազգով եկեղեցականութեան մը դարչանքը կը ցուցանէ, «Հարսնացող խոզ»ի կերպարանքին տակ։ Միակ խնդիրը, որ հոս կը ներկայանայ, սա է, թէ ինչ էր Ղազարի վերագրուած աղանդաւորութիւնը։ Ինք իր նամակին մէջ կը յայտարարէր, թէ չուզեր անգամ իր գրիչին տակ գործածել զանի։ Ղազարի այդ խուսափումը բաւական չփոթ ձգած է քննադատներու միտքին մէջ և թողած է որ ամէն մարդ իր տրամադրութեան և իր ուզածին համեմատ մեկնէ զայն։ Միայն սա ստոյգ է, թէ Ղազարի սիրտին ու զգացումներուն ամէնէն աւելի հարուած տուողը այս ամբաստանութիւնը եղած է։ Եւ արդէն զգայուն և գիտակից հոգիի մը համար այդ բանը տարբեր արդիւնք մը չէր կրնար առաջ բերել։ Ինք որ Ս. Գիրքի ճչմարիտ աշակերտ մը եղած էր, իր տղայութենէն սկսեալ, ինք որ քրիստոնէական ուղղափառ հաւատքի ճչմարիտ վարդապետ ըլլալու համար խորապէս ուսումնասիրած էր ոչ միայն Ս. Գիրքը, այլև Եկեղեցիի Հայրերուն գործերը, չէր կրնար հանդուրժել, որ աղանդաւորի զրպարտութիւնով մը մերժուէր կաթողիկոսէն և ժողովրդական անիրաւ հակակրութեան մը իր դէմ բուռնիլը տեսնէր։

Մխիթարեան Հայրերէն ոմանք, Ղազարի աղանդաւորութեան անառնոնութենէն ուզեցին հետեւցնել, թէ Ղազար Բաղկեդոնական մըն էր, հիմնուելով մանաւանդ հետեւեալ պարագային վրայ։ Բաղկեդոնի ժողովը, որ գրեթէ բոլոր քրիստոնեայ աշխարհին մէջ հակառակութեան ծնունդ տուաւ այն աստեն, մերիններուն մէջ ալ քար գայթակղութեան ըլլալէ պիտի չդադրէր։ Բաղկեդոնի ժողովը, որ 451ին գումարուեցաւ, գրեթէ 40 տարի մերիններուն ուշադրութենէն վրիպեցաւ։ Միայն Բարգէն (?) ժողով մը գումարելով 491(?)ին, նզովեց այդ ժողովին վճիռները։ Իբր թէ Բաղկեդոնի ժողովին դատապարտութիւնը ինքնին արդարացումն էր Եւտիքէսի, որ իբրև հերետիկոս և աղանդաւոր բանադրուած էր 451ին։ Եւ Հայերը եզրի կարնոյ մէջ գումարած ժողովով

միայն պաշտօնապէս նղովեցին Եւտիքէսը։ Եզրի այդ ժողովէն չատ կանուխ Եւտիքէսի դատապարտութեան կը հանդիպինք առաջին անգամ Ղազարի այս թուղթին մէջ։ Արդ, կ'ըսեն Մխիթարեան Հայրերը, այս տեսակ պարագայի մը մէջ, Եւտիքէսը նզովել, կը նշանակէր Քաղկեդոնի ժողովը ընդունիլ։ Եւ Ղազար աղանդաւոր կը կոչուի մի միայն այս պատճառով։ Բայց այս պարագային պէտք կը տեսնենք դիտել տալու, թէ ինչո՞ւ ուրեմն Հայ Եկեղեցին Քաղկեդոնական ընկատուիր և չկրնար ալ նկատուիլ, երբ Եւտիքէսը կը նզովէ։ Երկրորդ ենթադրութեան մը չարժանիթը մեզի կ'ընծայէ նաև Ղազար։ Նզովուած հերետիկոսներուն դրուածքը մերժելէ ետքը կ'ըսէ, թէ անոնք տեսակաւորեն հերետիկոս ու աղանդաւորներ են, մինչդեռ գործնականին մէջ պարկեշտութեան և առաքինութեան կողմէ զիրար կը գերազանցեն։ Ճշմարիտ եկեղեցականը, ճշմարիտ դատողը անհնար է, որ չգնահատէ հերետիկոս կարծուածներու դաւանական մոլորութիւններու մէջ իսկ անոնց անձնական արժանիքն ու սրբամաքուր կեանքը։ Այդ գնահատումը թերեւս դիւր չեկաւ նախանձէ կուրցած հոգիներու, որոնք ուրիշներու վրայ ո՛չ մէկ ցոլք պայծառութեան և ո՛չ մէկ հետք առաքինութեան կ'ուզէին տեսնել, թող թէ հերետիկոսներու վրայ։ Հերետիկոսներու գործնական կեանքին ներբողական խօսքերը, թերեւս պատճառ մը եղան Ղազարի հակառակորդներուն, զինքն ալ անոնց համամիտ աղանդաւոր մը հռչակելու։ Անոր հետ մէկտեղ պէտք է խոստովանիլ, թէ Ղազարի աղանդը բացատրելու համար յառաջ բերուած այս կարծիքները ո՛ր և է իրականութեան լոյս չեն կրնար սփռել եկեղեցական պատմութեան այդ մութ խորչին վրայ։ Ու մենք թերեւս աւելի իրաւունք ունենանք հաւատալու Ղազարի հետ, թէ անանուն է այդ յերիւրուած աղանդը. «առանց հեղինակի և առանց վարդապետի», իսկական ցնորք մը պարզապէս, ծնունդ խաւարասէր կրօնականներու, որոնց համար գիրութիւնը՝ մոլորութիւն մըն էր. ուսմունքը՝ աղանդ և զարգացումը՝ հերետիկոսութիւն։

ՄՈՒՇԵՂ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Մասիսի նախորդ Թիւով յանուցած էինք մեր նոր պարգեւաւոր Դրական Մրցումը, որ արդէն սկսած է մեծ հետաքրքրութիւն արթնցնել բոլոր ընթերցողներու մէջ։ Թիւրիմացութեան մը առիթ չտալու համար՝ կը կրկնենք մեր առաջարկը, որուն ուշադիր ընթերցողը կրնայ չմոլորիլ իր փնտռտուքին մէջ։ Մրցումին պայմանաժամը՝ այսօրուընէ սկսելով, —որպէս զի գաւառական ընթերցողներ ալ լայն ժամանակ ունենան մասնակցելու անոր,— շաբաթ մըն ալ կ'երկարաձգենք պատասխաններ ընդունելու Թուականը, մինչեւ յունիսի 22ը։ Մրցումն է հետեւեալը.— Թրքահայ երեք յանուն բանաստեղծներ՝ մեր առաջարկին համաձայն՝ գրած են **Վայրկեաններ** բանաստեղծութեան [տեսնե՛ք **Մասիս** Թիւ 23] յաջորդական իւրաքանչիւր երկու տուներէն, անոնց մէջ դնելով իսկատիպ դրոշմը իրենց ոճին։ Մրցումի մասնակցողներէն ա՛ն՝ որ մինչեւ յունիսի 22ը [ե.] ղրկէ երեք բանաստեղծներէն իւրաքանչիւրին ինքնուիքինը՝ պիտի ստանայ գեղարուեստական գեղեցիկ ու արժէքաւոր աշխատութեան մը,—իւղաներկ որմանկար մը Յաւուրը և Մարկրիթը ներկայացնող։

ՆՈՐ ՄԵՆԱՐԱՆ ՄԸ

L'ABBAYE. GROUPE FRATERNEL D'ARTISTE

Կրօնական Մենարաններու դարերէ ի վեր փակուած դուռները մէկիկ մէկիկ կը բացուին և ահաւասիկ անոնց տեղ նոր մենարաններ կը հիմնուին. մարդկային հոգին իր յաւերժական պէտքերը ունի և ամէն դարերու, ամէն երկիրներու մէջ իր արարքները նոր ձեւերու տակ կրկնութիւններ են միայն: Առենով մենարանները, վանքերը մտաւորականութեան foyerներ էին. իրենց սեփականութիւնն էին գրեթէ գրականութիւնը և արուեստները: Ժխորէն և առօրեայ կեանքի անհրաժեշտութիւններէն հեռու, կամարներու առուերուն անդորրութեան տակ մտամփոփ՝ վանականները կ'աշխատէին և չատ ճարպիկ ու գիտուն չափով մը միայն հաղորդակից կ'ընէին իրենց աշակերտները իրենց միտքը տանջող և մտաւորական քարոզութիւնները սպասող նիւթերուն: Այսօր գիտութեանց և գրականութեանց ընդհանրացումին վրայ հիացող մարդիկ, քննադատելի կը գտնեն միջնադարեան գիտուններու և արուեստագէտներու նախանձոտ գաղտնապահութիւնը և կը ծաւիտարեն այն գաղափարը թէ՝ այսօր ամէնէն խոնարհը և համեստն ալ հաղորդակից է ամէն բանի: Թէ ինչ չահեցան միտքով տկարները այս հաղորդակցութենէն, ճշդիւ դժուար է հաստատելը: Ինչ որ սակայն կրնանք ապահովաբար պնդել, այն է թէ ասիկա յառաջ բերաւ հետզհետէ նորամուտ և տգեղ բարքեր մտաւորականներու մէջ, զանոնք իրենց առանձնարաններէն դուրս բերելով և ամբոխին հետ չփման մէջ դնելով՝ իրենց խառնուածքը և բնական ընդունակութիւնները խաթարեց, և ինչ որ աւելի է, թոյլ տուաւ որ՝ միջակները և կէս կարողները լրբութեամբ տեղաւորուին ընտրեալներու խումբին մէջ և չատ աւելի տեղ բռնեն, քան այս վերջիններուն:

Այսպէսով առաջ եկաւ ժամանակակից ոգին հանդէպ մտաւորականներու: Տպագրիչները մեծ մասամբ կ'ուզեն այն տեսակ գործեր՝ որոնք ընթերցող մեծամասնութեան զգացումներուն և խորհելու կերպին համաձայն ըլլան և կամ վարպետ ճարպիկութեամբ եւ որ և է ապչեցուցիչ այլանդակութեամբ, անոնց երեւակայութիւնը գրգռեն, նոյն իսկ նողկանքի և զայրոյթի ուժգին զգացումներ թելադրելով դրոշմուին որչափ կարելի է չատ մարդիկներու միտքին մէջ...: Այսպէսով է որ ամօթալի սպառում մը կ'ըլլայ Բարիզի մէջ հրատարակուած կասկածելի բովանդակութեամբ վէպերու և կամ մնոտի ու տխմար թերթերներու: Շատ մը գծագրիչներ և գրագէտներ կամաց կամաց կը տարուին հոսանքէն. ուրիշներ անգիտակցաբար կ'ենթարկուին օրուան ընդհանուր ոգիին առաջ բերած առեւտրական պահանջներուն:

Օր մը չատ տաղանդաւոր ֆրանսացի նկարիչ մը կ'ըսէր գանգատելով. —«Այսօրուան ամէնէն յուսահատեցուցիչ բանը, մեզի՝ արուեստագէտներուս համար՝ երբ վրձինի ծայրով ապրելու հարկադրուած ենք, այն է որ՝ մեզմէ չպահանջուիր այն լաւագոյնը զոր կրնանք արտադրել. մեզի գործ առուղները ընդունելի միջակութեան մը պէտք ունին. ընթացիկ ապրանքը աս է»։

Ընթացիկ ապրանքը...։ Այսինքն քիչ կամ չատ ընդունելի միջակութիւն մը, անաւէշ և մակերեսութային չնորհալիութիւն մը՝ որ օրուան նորաձեւութեանց և հետեւաբար օրուան առեւտուրին կը պատշաճի եւ ամէն տեւականութեան իրաւունքէ զուրկ է։

Մեծ և արդէն հռչակի հասած անուններու վրայ չէ որ կը խօսինք բնականաբար։ Անոնք ալ որ և է պայքարէ ձերբ են գրեթէ՝ նուիրագործուած իրենց արտադրութիւններով։ Մեր նպատակն է իրենց վաղայեղ անուններուն տակին մնացած և օտարներու աչքին ծածկուած մտաւորականութեան կեանքի պայմանները ցուցադրել։ Աղգերը իրենց արտաքին արդուզարդերովը կ'երեւան իրարու. իրենց արուեստներու և գիտութեանց խնջոյքը կազմուած է մեկ քանի գերազանցապէս հանճարեղ և համաչխարհային կարեւորութիւն ունեցող անուններով։ Այդ խնջոյքին հրաւիրեալներէն ոչ ոք միտքէն կ'անցընէ թէ ինչպէս պատրաստուած են այդ անունները, մարդկային տառապանքի ինչ խառնաթանէ դուրս կուգան անոնք չքեղ և հրապուրիչ։

Այսպէսով ամէն բան ալ առեւտուրի խնդիր մը կ'ըլլայ. պղտիկ խանութպանն է որ կը յաղթանակէ. ժամանակակից ոգին խանութպանի ոգին է. նկարչական պաշտօնական ցուցահանդէսները, ամէն ճիւղերու համար concoursները, գիրք մը կամ գիտական նորութիւն հրապարակագրելու միջոցները ամօթալի ներքինիներով լեցուն են։ Անոնք որ արդէն խանութպաններու և պղտիկ առեւտուրներով զբաղողներու ժառանգականութիւն մը ունին իրենց խառնուածքին մէջ, առաջին չփոթութիւնեն ետքը ինքզինքնուն կուգան, խնդիրը կ'առնեն իր գործնական և ընթացիկ ձեւին տակ և եղրակացութեան մը կը հասնին։ Բանի՛ անգամներ սպէս խորհուրդներ լսած եմ հասնելու վրայ եղող ընկերներէ։ —«Կը տեսնէ՞ք, ապուշ ըլլալու չէ՛. ամէն բան չատակ աչքով տեսնելու է. վերացական զգացումներու մէջ կորսուելու չէ. գործնական ըլլալու է. յաջողութիւնը savoir faireի խնդիր մըն է ամէն բանէ առաջ...։ Ամէն բան կարելի է չահեկան դարձնել. խնդիրը զայն ներկայացնելուն, հասարակութեան հրամցնելու ձեւին մէջ է»։

Այս կասկածելի խորհուրդներուն մէջ հազիւ թէ կը լսես խիստ և անհրող ձայնը մեծ վարպետի մը. «Յարատեւ աշխատութեան ասպարէզ մըն է մտաւորականութիւնը. որքան թաքուն և անշուք մնանք՝ այնքան վստահ կրնանք ըլլալ մեր խառնուածքին և մեր կարողութիւններուն անթծու-

թեան վրայ. ճշմարիտ մտաւորական մը պէտք է ղգուշանայ աղմկալի յաջողութիւններէ, ինչպէս աղէտէ մը»:

Անոնք որ չեն կրցած համակերպիլ յաջողութեան սովորական պայմաններուն, այս վերջին ձայնին մոխիկ կ'ընեն. այնքա՛ն դժուար է սակայն չողոքորթող և խոստմնալի պատուէրներուն չանսալը, երբ մանաւանդ անոնք արձագանգ կը գտնեն հոգիիդ մէջ և կը համապատասխանեն՝ թէեւ չխոստովանուած բայց ներքին և խորունկ ղգացումներու: Դժուար է նաև ընդհանուր հոսանքին դիմադրելը. ամէնքը կը գոչեն չուրջդ. «Շատ և չուտ պէտք է վաստկիլ»: Ախորժակները սրուած են անօրինակ կերպով. համեստ կեանք մը անցընելը, ինքզինքը մոռացութեան մատնելու համարժէք է. ասով յառաջ եկած է Բարիզի մէջ զարմանալի և անանուն monde մը, որուն սահմանները կարելի է փնտռել աչխարհիկ կեանքի ամէնէն ցայտուն սալօններէն մինչեւ cabotinներու և նչանաւոր նկարիչներու մօտիններու դասակարգին մէջ, անցնելով կիսաչխարհիկներէն, գրագիտուհիներէն, նկարիչներէն և գրագէտներէն, ուր մէկ քանի յարգուած և սիրուած անուններու քով մեծամասնութիւն մը կայ նկարիչներու՝ որոնք չեն նկարեր, ինքնահաւան և վէս բանաստեղծներու՝ որոնք չեն գրեր, հարուստի պէս ապրող կիներու և մարդիկներու՝ որոնք հարուստ չեն, ախտղոտաւոր օտարականներու՝ որոնց վաւերականութիւնը միչտ հարցական նչանով մը օժտուած է: Այս աղմկալի, փայլուն չողչողուն ամբոխը ամէն տեղ է. vernissageները, ներկայացումներու առաջինները, ձիարչաւները, թատրոնները գրաւուած են իրենցմով. ասոնք են որ իրենց յեղյեղուկ fantaisieներով նորաձեւութիւնը կը թելադրեն, գրագէտներու և արուեստագէտներու անուններ կ'որդեգրեն և զանոնք ընդունիլ կուտան քիչ կամ չատ երկար ժամանակի մը համար. իրենց մէջ է որ կ'ապաստանին չհակցուած հանճարները, արհամարհոտ և ծիծաղելի իրենց վատառողջ ամբոխեան մէջ. և ինչ որ աւելի գէչ է, անոնք իրենց առօրեայ չփումովը նորեկ և աղդեցիկ օտարականներու հետ՝ անոնց կը թելադրեն սա գաղափարը թէ ամբողջ Ֆրանսան են իրենք:

Ցամրօրէն բայց վստահաբար հակազդեցութիւնը կը պատրաստուէր սակայն. աւէնքը յոգնած են ալ և վայրկեան մը զուարճանալէ ետքը սկսած են խորհիլ թէ վերջապէս ճապարարներու և farceurներու հաւաքոյթ մը պէտք չէ ըլլայ բարիզեան մտաւորականութիւնը: Արժանաւորները, լուրջ աչխատողները, տաղանդի տէր և ինքնագիտակից արուեստագէտները չեն ուզեր խառնուիլ ժխորին մէջ: Բայց առանձնութիւնը, աղքատութիւնն է. և այս վերջինը այնքա՛ն corrosif մըն է՝ որքան կեղծ պերճանքը:

* * *

Երբ անցեալ յոդուածով արագ ցուցադրութիւն մը կ'ընէի մտաւո-

բականներու աղքատութեան հարցին պատճառներուն, տարտամօրէն կը խորհէի նաև գործնական ծրագիրի մը վրայ, զոր քանի մը երիտասարդ բանաստեղծներ և արուեստագէտներ յղացած էին և որուն սկզբնաւորութեան և առաջին վիճաբանութիւններուն ներկայ եղած էի։ Ահաւասիկ կը ստանամ հիմա կազմակերպուած դրական և արուեստագիտական հաստատութեան մը ծրագիրը, որուն ձգտումները կը հայմագատասխանեն բոլորովին աղքատ մտաւորականութեան յոյսերուն և փափաքներուն։

«Abbaye»ը նոր մենարան մըն է, ուր կեանքի ժխորէն հեռու խումբ մը արուեստագէտներ առանձնացած պիտի աշխատին, անօգուտ և ամուլ պայքարներէ վերծ։ Արուեստները և գրականութիւնը անջատել, մեկուսացնել առօրեայ աղմկալի կեանքէն, առաջին բողոքի արտայայտութիւնն է ժամանակակից ոգիին դէմ։ Արուեստագէտներու այս ընկերակցութիւնը անհամեմատ կերպով վեր է պայքարի որ և է միջոցէ։ Տեսակէտով մը արդէն միջակութիւններու դէմ պայքարը անօգուտ է. անոնք ինքնիրեննին կ'անհետանան։ Մեծամասնութիւնը իր ընտրած կողմնակի ճամբաներուն մէջ կը մնայ ու կը կորսուի։ Որ և է գրական մեծ դէմքի մը չուրջը նորեկներու երամ մը կ'ըլլայ միշտ. անոնք, սակայն, տարին կամ երկու տարին անգամ մը կը փոխուին. ի՞նչ կ'ըլլան անհետացողները, ո՞ւր կ'երթան, ի՞նչ կ'ընեն. ոչ ո՛ք կը գիտնայ։ Երբեմն նոյն իսկ խոստմնալի յայտնութիւններ կ'ըլլան, գրական մեծ յոյսեր կը կառչին անունի մը չուրջը և յետոյ ինքնին կը մարին յանկարծ։ Վարպետները չատ լաւ գիտեն ասիկա և յաճախ իրենց դատաստանին մէջ վերապահ կ'ըլլան։ Անհետանալու սահմանուած այս ամբողջ սերունդէն կ'ըլլան անչուշտ անանկները՝ որոնք կը կառչին ասպարէզին ու անոր մակարդակները կը դառնան։ Յաղանալու և արտադրելու անկարող, ուրիշին գործերուն վրայ կարծիք կը յայտնեն, անով կ'ապրին, ուրիշին գործովը գոյութեան իրաւունք ունին։ Բծախնդիր, չար ու հեգնող կ'ըլլան. իրենց բոլոր գործունէութիւնը կը յատկացնեն ուրիշին արատաւորութիւնները քանդելու։ Բննադատներու մէջ դասակարգ մը կայ՝ որ ատոնց կը պատկանի ապահովաբար։ Մալարմէ այս վերջիններուն ակնարկելով իրաւամբ ըսած է. «Բննադատը պարոն մըն է որ իրեն չվերաբերող գործերով կը զբաղի»։

«L'Abbaye»ը հաստատուած է Բարիզի չրջակաները դեղեցիկ դիւղի մը մէջ, Վէնսէնի անտառին մօտ. հանգիստ և խաղաղ անկիւն մը ըլլալու սահմանուած է ան՝ ուր եղբայրական համերաչխութեան մը մէջ, անդամները պիտի ձգտին իրենց կարողութիւններուն և չանքերուն լաւագոյնը տալու։ Ահաւասիկ մէկ քանի հատուածներ իրենց կանոնագիրէն.—

«Քանի մը երիտասարդ գրողներ, բանաստեղծներ, նկարիչ-գծագ-

րիչներ, երաժիշտներ, խորապէս նուիրուած իրենց արուեստին, կը մերժեն հետեւիլ կասկածելի կողմնակի միջոցներու, որոնց դատապարտուած են անոնք, որոնք առանց հարատութեան՝ կը յաւակնին ապրիլ իրենց գրիչին և վրձինին միջոցաւ։

«Բոլոր սրտով, այս արուեստագէտները կը փափաքին ստորին խարդախութիւններէ զերծ մնալ. այս մտածումով կը հաստատեն, հեռու ծայրայեղ օգտակարականութենէ և ախորժակներէ, իրենց Abbayeը. ամէն համեմատութիւն պահելով, կ'իրականացնեն տեսակ մը Վիլլա Մեհիսիզ, որուն հիւրերը առանց որ և է կաշկանդող պարտականութեան և պահելով իրենց անհատականութիւնը, պիտի աշխատին խաղաղութեամբ, փոխանակելով իրենց խանդավառութիւնները, միացնելով իրենց պէտքերը և հաւաքելով իրենց միջոցները։

«Աւելցնելու և ամրողջացնելու համար իրենց նիւթական միջոցները, իրենց մնայարանին մէջ կը հիմնեն և կը շահագործեն արուեստի տպարան մը և գրաշարական ու վիմագրական աշխատանոց մը՝ որուն գործաւորները պիտի կազմուին մնայարանին անդամներէն և այսպէսով իրենց մտաւորական աշխատութեան պիտի աւելցնեն մարմնական աշխատութեան անհրաժեշտ տարրը»։

Նոր մնայարանին յաջողութիւնը ապահովուած է այն իսկ անհրաժեշտութենէն՝ որ անխուսափելի հակազդեցութիւնը յառաջ կը բերէր վերջապէս։ Բոլ Ատանի պէս անուններ զայն խրախուսած են և անոր կազմութեան օգնած. անիկա պէտք է տեւէ և առաջնորդը ըլլայ ուրիշ նմանօրինակ foyerներու։ Իրենց գաղափարին բարոյական հանգամանքը զայն սմբնուս սիրելի կը դարձնէ։ Արուեստներու և գրականութեան՝ կրօնքի համեմատութիւններ տալ, զանոնք առաջնորդել է իրենց արժանի տեղը։ Երկար ատենէ ի վեր արդէն մտաւորականներուս անտարբեր աչքերուն տակ անոնք փողոցները իջան, իրենց գեղեցիկ պատմուճաններովը ուզեցին ռամիկ ազդեցութիւնները քօղարկել, իրենց անբաղդատելի պերճանքէն բաժին հանել ամէնուն։ Ասոնք ապարդիւն չանքեր եղան։ Ալ պէտք է ապաստանին անոնք մխաքին օթեւան անբռնաբարելի և աղնուապետական աշտարակներուն մէջ։

* * *

Ինչ որ կ'ըլլայ արուեստներու և գրականութեան ի նպաստ՝ հասարակական օգտակարութեան մը համեմատութիւնները կ'առնէ, բան մը զոր չեն ուզած հասկնալ օգտակարապաշտ կարճատեսները։ Արուեստները ցեղի մը ամէնէն յայտարար արժանիքներն են։ Անոնք են որ կը մնան դարերու ընթացքին մէջէն։ Պատմութիւնը և անհամար օրինակներ անդիղլի կերպով ցոյց կուտան որ՝ սխալ է այն կարծիքը թէ արուեստները և գրականութիւնը հանգստաւէտ կեանքի մը արտայայտու-

թիւններէն են միայն և թէ անհրաժեշտ անմիջականութիւն մը չունին։ «Կը կարծեմ ճշմարիտ բան մը ըսած ըլլալ, կ'ըսէ Բօլ Ատան, յայտարարելով թէ արուեստը կը կազմէ բարքերը և զգացումները ժողովուրդի մը, դրդելէ առաջ անոր գործունէութիւնը»։

Անհրաժեշտ անմիջականութիւնը հացի խնդիրն է վերջապէս իր այլ և այլ ձեւերուն տակ. այսօրուան հրատապ համարուած որ և է մտահոգութեան մէկ պայքարը վազը ոչինչ մանրամասնութիւն մըն է միայն։ Մտաւորականներու ազնիւ գաղափարականին քով՝ բոլոր կիրքերը, զայրոյթները կը մարին, ու անոնցմով բարախօսող չահի հետախոյզ սիրտերը չատոնց ի վեր փոչիի վերածուած կ'ըլլան, մինչ լուրջ մտաւորականներու մաքուր հոգիին խորերէն ալացող երգը կամ տրտունջը՝ դարերու ընթացքին կը յաւիտենականանայ, չրթունքէ չրթունք, և կը չարունակէ գլխովցնել իմացական ազնիւ գործի մը ցանկացող հեռաւոր սերունդներ։

ՉԱՊԻԼ ԵՍԱՑԵԱՆ

ՆՈՒԷՐ-ՍԻՐՏԸ

Կանանչ դաշտի թաւշին վրայ
Սեգ, նազելի, նուրբ հասակով
Դեղեցկադեմ աղիկ մը կայ.
Նկարիչ մը՝ կանգնած իր մով։

Հանդիսաւոր խօսք էր տըւած
Իր սիրածին նկար մը տալ
Ոտքն վրայ ըլլար գըծուած
Վայելչօրեն աւրող աշխարհ։

Վրձինն առաւ ձեռով ճարտար
Հոն նըկարեց ճաշակով գիրգ
Պատկեր մը ուր կը ցոլանար —
Մարդկային պա՛րզ սիրտ մը փորիկ։

Ա. ՍԱՐԳՍԵԱՆ

,,ՏԱԼԻԹԱ, ԿՈՒՄԻ...''

ԵՂԻՇԷ ԵՊԻՍԿ. ԴՈՒՐԵԱՆԻՑ

Ամէնքն ալ ծզոյն՝ կը հնձկըլտային.
Պզտիկ աղջիկը պառկած էր լըռին,
Ճերմակներու մէջ փաթսուած բեհեզ.
Կապուցած էին շրթունքներն անոր,
Ինչպէս շիջած էր ցայուածիին անկէզ
Շուրթնուտ կապոյտի հուրը անսուար:

Ա՛լ չէր ըզգար թէ կ'ապրի ամէն մարդ,
Շուրջը ամէն բան կը խայտայ հանդարտ.
Թէ պառկած՝ գետնին վրայ անտարբեր,
Իր մեռելական հունովը խորին.
Ծնուբեան տարրերն ասգ իսկ չեն պահեր,
Գոնէ մինչեւ որ գինքը թաղէին:

Արեւին հեղուկ շուրը կ'երերայ,
Անոր վիժանուս մազերուն վրայ,
Լուսապսակ մը ձեւացընելով,
Փաղփուն, թափանցիկ ճառագայթներէ,
Որոնցմէ նիհար շիթ մըն ալ ցոդով
Պացեր բիբերուն խորը ինկեր է:

Երբ Ցիսուս մահուան լուրն առաւ յանկարծ,
Պզտիկ մեռելը տեսնելու գնաց.
Ու մօտենալով. «Կը ննանայ ան,
Ըսաւ ժպտագին, մեռած չէ՛ բնաւ.
Տալիթա, Կո՛ւմի», գոչեց բարձրաձայն...
Ու մեռած մարմինն յարութիւն առաւ:

Հոգիս մեռելն է յաւիտենական,
Դիակը կմախք, անզօր, անկենդան,
Հաւատով այրի, ատոյիկ, հիւանդ,
Անխուսափելի մեծ «Ինչու»ներուն
Անիրաւ գոհը եղած մանաւանդ,
Հոգիս մեռելն է, անուշիչ, տարածուն:

Թեւէն վիրաւոր արտոյտի մը պէս,
Կենդանութիւնն յոյս չնիրճներ, տե՛ս.
Ի զո՛ւր կը տենչամ զգացումներուս
Ջերմութիւնովը կեանք մը տալ իրեն.
Իրեւ սգակիր տխուր ու անյոյս,
Սա՛րը կը ծրծեմ մահուան կուրծքերէն:

Հո՛ն կ'առնեմ ես տարրալուծումին,
Հողի, կաւի հոտ, գերեզմանային.
Մեռելահոգիին այդ պատանեփուած,—
Դահավէժին մէջ իր փնացումին,—
Հծծէ՛, վա՛ղապես, շրթունքովդ օծուած,
Ըսէ՛, ա՛հ, անոր. «Տալիթա, Կո՛ւմի...»:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

ԼԵԶՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ ՎԷՃԸ

Թաթուլ Վանանդացի կոչ ըրած ըլլալով մեզ՝ ճշդելու «սարքել»ի գործածութեան ձեւը վանի բարբառին մէջ, կը փութանք հաղորդել քաղաքացուած այդ լուսաբանութիւնը: Մեր գաւառաբարբառին մէջ գոյութիւն չունի «սարքել» բառը: Դեղագիտները ունին միայն «Սարուած» բառը՝ գութանի փայտեղէն կազմածին համար: «Սարքել» բային մեր գաւառաբարբառին ժառանգ չըլլալը կրկնելով մէկտեղ՝ պէտք եմ աւելցնել նաև որ ժողովուրդին գրիմաց մասը կը գործածէ զայն՝ առնելով Ռուսահայերէն, որոնցմէ մեզի փոխանցուած է կովկասէ դարձողներու միջոցով: Գլխաւոր երկու իմաստով է որ կը կիրարկուի հոս «Սարքել»ը. նախ դասադրել (չարիք) նիւթել նշանակութեամբ. ինչպէս օյին մի՛ սարքեր. երկրորդ՝ այլեւայլ մասերը մէկ բերել, միացնել, կազմել, կանգնել իմաստով, ինչպէս մանաւորաբար մեքենայ սարքել (monter). յատոյ սեղան սարքել, խաղ (զբօսանք և դաւ) սարքել. և ասոնք՝ պէտք չէ մոռնալ՝ միշտ վերապահ չեչտով մը ու հեգնութիւնով խառն: Ժողովուրդը կը հեգնէ ինչ որ իրենը չէ: Եւ «սարքել»ը հեգնօրէն փոխաբերութեամբ վերի օրինակներուն պէս՝ կէտերու մէջ՝ ուրիշ տեղ բնաւ գոյութիւն չունի ան մեր խօսուած գաւառաբարբառին մէջ: «Սարքել»ը Արեւելեան Հայերու բնաւ յատուկ բառ է և չէ թէ Արեւմտեան: Բայց «Սար՝ել» և «Սա՝րել»[1] բայ մը գոյութիւն ունի մեր գաւառաբարբառին մէջ, որ առանձին, միամիտնակ չի՛ գործածուիր սակայն, այլ նախակցուելով նոյնանձայն բայի մը՝ ինչպէս.

Սարել — Սանցրել
Սարուկ — Սանցրուկ (Անց. Ընդ.).

և տալով յաւելուածական խնամքի մը գաղափարը՝ սանտրելու գործողութեանը: Նաև՝

Սա՛րել — Սա՛րա՛դրել
Սա՛րուկ — Սա՛րա՛դրուկ (Անց. Ընդ.).

այս վերջին գաւառաբառը (սա՛րա՛դրել) «չարակարգել», «յարդարել» «կարգաւորել» իմաստը ունի և կրնայ լեզուաբանօրէն ըսուիլ թէ՝ սով ձայնաչրջուածն է չարադրել (քովէ քով դնել, կցել, միացնել) [Առձեռն] բային: Եւ արդէն ղ տառով եղած գաւառական բառամթերքին եթէ դառնանք՝ հոն ալ կը գտնենք ղարել և ղա՛րել, վերջինը մանաւանդ իբր կրկնաւորիչ բայ, ինչպէս. չա՛րել — չա՛րա՛պրել (ձեռնհասօրէն յարդարել, յանձնաձեւել): Ինչպէս կ'երեւայ վերը յիշուած ղոյգ և անընկեր օրինակներէն, «սարել» կամ «սա՛րել» բայն ալ որ գոյութեան նմոյշ մը ցոյց կուտայ մեր գաւառաբարբառին մէջ, ինչպէս նաև և մեր «Գաւառիկ Բառարան»ին անտիպ էջերուն յաւելուածին մէջ, անբաժա՛ն է նմանաձայն բայէ մը, և առանձին գործածութեան իրաւունք ունեցած մտեան: Բայց «Սար՛ել» և «Սա՛րել»[1] բայ մը գոյութիւն ունի մեր գաւառաբարբառին մէջ, որ առանձին, միամիտնակ չի՛ գործածուիր սակայն, այլ նախակցուելով նոյնանձայն բայի մը՝ ինչպէս.

Սարել — Սանցրել
Սարուկ — Սանցրուկ (Անց. Ընդ.).

և տալով յաւելուածական խնամքի մը գաղափարը՝ սանտրելու գործողութեանը: Նաև՝

Սա՛րել — Սա՛րա՛դրել
Սա՛րուկ — Սա՛րա՛դրուկ (Անց. Ընդ.).

այս վերջին գաւառաբառը (սա՛րա՛դրել) «չարակարգել», «յարդարել» «կարգաւորել» իմաստը ունի և կրնայ լեզուաբանօրէն ըսուիլ թէ՝ սով ձայնաչրջուածն է չարադրել (քովէ քով դնել, կցել, միացնել) [Առձեռն] բային: Եւ արդէն ղ տառով եղած գաւառական բառամթերքին եթէ դառնանք՝ հոն ալ կը գտնենք ղարել և ղա՛րել, վերջինը մանաւանդ իբր կրկնաւորիչ բայ, ինչպէս. չա՛րել — չա՛րա՛պրել (ձեռնհասօրէն յարդարել, յանձնաձեւել): Ինչպէս կ'երեւայ վերը յիշուած ղոյգ և անընկեր օրինակներէն, «սարել» կամ «սա՛րել» բայն ալ որ գոյութեան նմոյշ մը ցոյց կուտայ մեր գաւառաբարբառին մէջ, ինչպէս նաև և մեր «Գաւառիկ Բառարան»ին անտիպ էջերուն յաւելուածին մէջ, անբաժա՛ն է նմանաձայն բայէ մը, և առանձին գործածութեան իրաւունք ունեցած

---

[1] Վերջինիս ա՛ բութաւոր նշումը ընելու է իբր երկբարբառին պէս, եւ բուրեղեն ջ տառին բայբերան նշումին վրայ:

չէ։ «Սարքել»ը գոյութիւն չունի հոս, ո՛չ ալ «սարկել» կամ «սարդել». նոյնպէս ալ յիշողութեան վրէպ մըն է ձեր կարծածը թէ՝ Սրուանձտեանց Սրբազանի գործերուն մէջ հանդիպած ըլլաք «Սարկել» բայի մը։ Սարեկն ալ իր ստանձնած անբաժան, անընչան, կրկնաւորիչ դերովը կը լռէ հանդէպ գրականացած և խիստ ընդհանրացած «սարքել»ին, որ կուգայ կը տեղաւորուի գրաբար ցիւբեմին տեղը, (բայց՛ք այս բայը «Առձեռն»ի մէջ)։ «Սարքել»ը ռամկաձեւ հին բառ մըն է՝ որ կուգայ բացառութեան կարգ մը բռնելու գրական լեզուին մէջ։ Ինչպէս բազմաթիւ օրինակներ կը հաստատեն, և ինչպէս գրականին անփոփոխ կանոնն է՝ ֆով վերջաւորող գոյականները բայացած առնն կ'ուրանան իրենց որդեգիր այդ ասուը. «վարք»ը կ'ըլլայ «վարել», ցանք՝ ցանել, չարք՝ չարել, հնարք՝ հնարել. ասք՝ ասել, վայելք՝ վայելել, չէնք՝ չինել, հիմք՝ հիմնել, պարտք՝ պարտիլ։ «Սարքել»ը ռամկաձեւ կազմութիւն ունի ըսի, որովհետեւ ռամկալեզուին մէջ կան ասոր չատ օրինակները. ինչպէս.— լէնք՝ լէնքել (լայնք՝ լայնքել) կամ լէնքըլիլ։ —Շէնք՝ շէնքել (կառուցել, յարկուսել)։ —Աչկ՝ աչկել (նայիլ, հսկել)։ —Պատանք՝ պատանքել. և այլն։ Ռամիկը ունի սակայն գրականին վրայ ալ ձեռուած բառեր՝ քով վերջաւորող, նչան՝ անչուշտ՝ աւելի հին, աւելի բա՛րձր դպրութեան ժամանակի. ինչպէս. Ջրջանք (ջրցանք)՝ ջրչնել (ջրցնել)։ Խորտանք՝ խորտել (մաքրել). Անէծք՝ անիծել. Խանք՝ խանել (հանել). Մանք՝ մանել. Ծէրք՝ ծէրել. Մէրք՝ մէրել. Վէլք՝ վէլել (վայելել) և. և.։ Բառ մըն ալ կայ այս ըսպէիս ուշադրութեանս տակ, որ գրական ու ռամկական երկու ձեւն ալ ունի. «խար(կ)ել» (այրել)։ Կարելի է ուրիշ յարակից օրինակներու մէջ ալ թափառիլ՝ ապացուցանելու համար թէ՝ «սարքել» բառը, «սար» գրական արմատին վրայ պատուաստուած ռամկաբառ մըն է. գրականին թևաւորկութիւնը չի կրնար յուսալ և սար, չար, յար, բաղ, մէկ խօսքով յարդարանք, չարակցութիւն իմաստը ունենալով՝ ոչ կրնայ վճիռ ուտել դուրս ձգուելու Հայ լեզուէն, ոչ ալ բռնախոհուիլ «Սարել» անոյժ ձեւին։ Ես իմ մասիս բնաւ չեմ կրնար զրկել ականջս ու գրիչս «սարքել» գեղասարք բառէն և սարեկը կրնամ վերապահել միայն նախդիր-կրկնաւորիչ պաշտօնին, ուր ան կը կատարէ իր դերը այնքան դաշնակութեամբ և ուժատուութեամբ՝ թէ՛ գրականին թէ ռամկականին մէջ։

[Յաջորդով]

ՏԻԳՐԱՆ ԶԻՒՃԵԱՆ

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՊՍԱԿԻՆ

Տեղի չգոյութեան պատճառով չէինք կրցած ծանուցանել՝ թէ ղրկեցէք Պէրպէրեանի յիշատակին մեր նուիրած տարեկան երեք օրինակ **Մասիսները**՝ կը դրկենք ներեցեալ գաւառային ադմտա վարժարաններ.
—Բինկեան, Մուշի Որբանոց, Տիվրիկ։

ՆԻՉԷԻՆ ԶՈՀԸ[*]

Ը.—

Երբ թոյնը պատրաստեց, երիտասարդը հաճոյք կը ղգար դիտելով պղտիկ սրուակը, խորհելով փորձին յաջողութեանը վրայ, և ո՛չ թէ չէին մէջ պարփակուած մահուան։ Տանտիրուհին, սեւ մաղերով մանկամարդ կին մը, նախապէս տարփուհի եղած սիրողի մը, կը կասկածէր չարունակ ուսանողին յուսահատական որոշումէն, որով չատ գոհ մնաց տեսնելով անոր նուիրումը իր նախկին ժրաջան կեանքին։ Տղուն սենեակը եկաւ ան և չաղակրատեց երկար ատեն, վստահեցնելով թէ մենակեացութիւնը աղետալի հետեւանք մը ունի երիտասարդներու վրայ, և պատմեց պատմութիւնը իր բարեկամներէն մէկուն, որուն առանձնութեան համար ունեցած սէրը զայն մղած էր խմելու և որ հիմա թշուառ էր և նամակներ ու խնդրագիրներ կը գրէր գաւաթ մը օղիի համար։ Եւ քէն, այդ պատմութիւնը կրկնեց բոլոր ուսանողներուն, որոնք իր տունը կը բնակէին, աւելցնելով որ արդէն իսկ լինք նմանութիւն մը նշմարած էր Սէրժ Բեթրովիչի ճակատագիրին մէջ՝ իր բարեկամինին հետ։

—Թէյի եկէք լինդի, ըսաւ Սէրժ Բեթրովիչի, առանց կանխամտածութեան, և այցելութեան գացէք ձեր ընկերներուն. անոնք ձեզի չեն գար, որովհետեւ դուք անոնց չէք երթար։

Սէրժ Բեթրովիչ հետեւեցաւ անոր խորհուրդին, և գնաց իր բոլոր ընկերակիցներուն, բայց առանց երկար մնալու ո՛չ մէկ տեղ։

Վերջապէս, ուսանողները ապահովուեցան թէ Սէրժ Բեթրովիչի քով յայտնուող նորածին խելագարութիւնը կը կերպարանաւորուէր արդէն, եւ զարմացան ուշադրութիւն դարձուցած չըլլալնուն համար այդ բանին։ Սէրժ Բեթրովիչ, որ ընդհանրապէս լուռ ու երկչոտ էր, նոյն իսկ իրեններուն հետ, չաղակրատեց ու կատակաբանեց. խօսեցաւ Նովիքոֆի վրայ իբր հաւասարի մը, և ամբաստանեց իսկ զայն իբր մակերեսութեան մէկը։ Ամենամէ զատ, զուարթ էր ու կը խնդար յաճախ։ Դեռատի ուսանող մը՝ հաստատեց նոյն իսկ թէ Սէրժ Բեթրովիչ երգած էր. բայց մւուանները չափազանցութիւններ բարդեցին այդ խօսքին վրայ։ Հակառակ ասոր, ամէնքը համաձայն էին ըսելու թէ՝ Սէրժ Բեթրովիչ տարօրինակացած եր։ Այդ բանը չէին նշմարած ժամանակին, որովհետեւ ընդհանրապէս կարեւորութիւն չէին տար անոր։ Այս մասին, քանի մը երիտասարդներ, դատապարտելով անտարբերութիւնը և եսասիրութիւնը իրենց ընկերներուն, չահեկան հարց մը յարուցին.— կարելի պիտի ըլլա՞ր փրկել Սէրժ Բեթրովիչը իր կեանքին այդ վճռական վայրկեանին։ Վճռե-

[*] Այժմէական նիւթերու տեղ տալու համար հարկադրուելով ընդհատելու Լէոնիտ Անդրիէֆի այս հոգեբանական յուզիչ վէպը, **Մասիսի** այս թիւով կը շարունակենք ու կը վերջացնենք զայն, ընդարձակօրէն տեղ տալով անոր վերջաբանին։

ցին որ անոր վիրաւորիչը կարելի պիտի ըլլար, ո՛չ թէ իրմէ աւելի զօրաւոր միտքի մը ազդեցութեամբ, այլ ազդեցութիւնովը սիրական էակի մը, մօրը կամ կնոջ մը՝ որ զինքը սիրած ըլլար: Ենթադրեցին որ՝ վերջին օրերը, Սէրժ Բեթրովիչ մտային թմրութեան վիճակի մը մէջ էր, նման մագնիսական քունի, թէ մտասեւեռում մը, ներքին կամ թելադրական, տիրած էր ամբողջովին իր կամքին: Անկարելի պիտի ըլլար այդ գաղափարը ոչնչացնել պատճառաբանութիւններով. Սէրժ Բեթրովիչ սէրով միայն պիտի կրնար արթննալ: Մօրը մէկ ճիչը, տեսքը ա՛նչափ բարի ու սիրական մէկու մը, որուն իւրաքանչիւր դիծը ընտանի է մանկութենէն ի վեր, արցունքները, զորս նոյն իսկ կարծրասիրտ մարդ մը չկրնար դիտել առանց յուզուելու, բոլոր ատոնք պիտի կրնային ուսանողին տալ իրականութեան զգացումը: Ան բարի էր ու պարկեշտ. ան չպիտի կրնար մօրենական սիրտին մահացու հարուած մը տալ յանդգնիլ. ան կեանքին պիտի դառնար, եթէ ո՛չ իրեն համար, այլ գոնէ անո՛նց համար՝ որոնք կը սիրէին զինքը: Հոգիով տկար ու անձնասպանութեան որոշում տուած չատ մը մարդիկ, ետ կեցած էին այն գաղափարով թէ՝ իրենք պէ՛տք էին իրենցիններուն, և ապրած էին երկար ատեն, կառչելով այն գաղափարին թէ՝ աւելի՛ քաջութիւն պէտք է ապրելու համար, քան մեռնելու: Եւ տակաւին չատեր ալ կային՝ որոնք մոռցած էին թէ ինչո՛ւ ուզած էին անձնասպան ըլլալ, և գանգատ յայտնած՝ կեանքի կարճութեան համար:

Ուսանողներէն ոմանք բուռն կերպով կը կչտամբէին իրենց ընկերները՝ անոնց մեղսպարտ անտարբերութեանը համար: Տասը բառով հեռագիր մը, ուղղուած Սէրժ Բեթրովիչի մօրը, պիտի կրնար պահպանել մարդկային կեանք մը: Ուրիշներ, որոնք ընկերային տեսակէտը առաջին կարգին վրայ կը դասէին՝ այս անձնասպանութեան առիթով գաղափարը ունեցան զբաղելու համալսարանական երիտասարդութեան կղզիացումի հարցով: Քիչ ժամանակի մէջ բազմաթիւ ակումբներ բացուեցան՝ դարմանին վրայ խորհող ուսանողներու բարոյական առանձնութեան, ակումբներ՝ ուր կը վիճաբանէին հասարակաց չահերու վրայ, ուր բանաւոութիւններ և ընթերցումներ կ'ընէին ընկերային հարցերու վրայ:

Սէրժ Բեթրովիչ որոշեց անձնասպան ըլլալ դեկտեմբեր 11ի ուրբաթը, այն օրը՝ երբ իր ընկերակիցները կը մեկնէին քաղաքէն իրենց տունը երթալու, Ծնունդի արձակուրդը անցընելու համար հոն: Այդ օրուան առաւօտն, Սէրժ նամակատուն գնաց յանձնարարուած ծանրկակ նամակ մը յանձնելու համար՝ Սմոլէնսք՝ Նօվիքօֆի ուղղուած, նամակ՝ որուն ստացագիրը խնամով պահեց թղթապանակին մէջ: Անով կը ծանուցանէր իր մահը, իր որոշումին չարժառիթները, զորս բաժնած էր բազմաթիւ գլուխներու: Անոր մէջ խօսիլ կը թուէր ո՛չ թէ իր վրայ, այլ օտարի մը: Գնաց ճաչել ձրի ճաշարանը. հոն մնաց երկար ատեն,

խօսակցելով ընկերներու հետ. յետոյ, քնացաւ խոր քունով մը, և ժամը տասնըմէկին միայն ելաւ անկողինէն: Թէյին չեռցը ըմբուշեցաւ իրեն, և դրացիներ կրցան նորէն լսել իր քայլերուն միօրինակ աղմուկը. մէկ, երկու, երեք՝ դէպ ի առաջ. մէկ, երկու, երեք՝ դէպ ի ետ:

Եւ, երբ, դիշերուան ուշ ատեն, սպասուհին քունը գլուխը եկաւ չեռցը առնել, Սէրժ Բեթրովիչ սկսաւ խօսիլ անոր հետ, իբր թէ վախնար մինակ մնալէ: Միտս ժպտցին էր ան, աղջկան խօսքին նայելով:

Սէրժ Բեթրովիչ չէր սպասեր գլուխը եկածին, այն դիշերը, որուն համար դիտէր թէ կեանքին վերջին օրը պիտի ըլլար: Կատարելապէս հանդարտ ու զուարթ էր, և, չէր մտածեր մահուան վրայ այնչափ՝ որչափ առջի օրերը: Սկսաւ խորհիլ անոր վրայ, տակաւին թոյնը առնելու մէկ-երկու ժամ ունենալով: Հեռուներէն կը խուժէին մտածումները վրան, և խուռ ու քաքաճած բաներու կը նմանէին: Այդ մտածումներէն մէկը թառեցաւ տանտիրուհիին վրայ, որ վաղը իր դիակը պիտի տեսնէր, և պիտի քարանար: Մտածեց թէ ի՛նչ դիրք պիտի ունենար մահուան մէջ: Յետոյ իր մտածումները դարձան մանկութեանը վրայ, իր ծնողքին քովը մեռած հօրեղբօր մը, երբ լնք եօթը տարեկան էր: Մանելով նախասենեակը, Սէրժ Բեթրովիչ ակնարկ մը նետած էր սրահին մէջ և տեսած այն սեղանը՝ որուն վրայ ամէն օր կը ճաչէին: Եւ այդ սեղանին վրայ, նշմարած էր ոսքեր ունեցող երկու տուն, ճերմակ թելէ մուճակներ հագած, որոնք ղինքը կը ծաղրէին: Վայրկեան մը մնայն կեցած էր հոն, բայց ամբողջ կեանքին մէջ յիշեց զայն: Երկար ատեն Սէրժ մահը պատկերացուց աչքին՝ ճերմակ մուճակներ հագած անշարժ ոտքերով տունկերու ձեւին տակ: Յետոյ աչքին առջեւ եկաւ տրտմաթախիծ, չափազանց աղքատիկ ու արտասովոր յուղարկաւորութիւն մը, որուն պատահած էր փողոցին մէջ, մէկ քանի օր առաջ: Իրաւցնէ արտասովոր էր ան, որովհետեւ ո՛չ մէկը ուշադրութիւն կը դարձնէր անոր. ո՛չ անցորդները, ո՛չ կառապանները, ո՛չ ոք կը թուէր զայն տեսնել, ո՛չ ոք կը նչմարուէր անոր չուրջը: Զորս մարդիկ պատգարակի մը վրայ կը տանէին մեռելաթոյր կերպասով ծածկուած դագաղ մը. ա՛յնչափ արագ կը քալէին անոնք որ՝ դագաղը կը թուէր տատանիլ անտեսանելի կոհակներէ. վայրկեանը մէյ մը մեռելաթոյր կերպասին մէկ ծայրը վեր կը թռէր: Յուղարկաւորութեան չէր ընկերանար ո՛չ մէկ քահանայ, ո՛չ մէկ աղգական:

Երբ Սէրժ Բեթրովիչի մտածումը իր վրայ դարձաւ, դառն, յստակ ու ճչդրիտ վիճակ մը ունէր այդ մտածումը, նման նոր վառուած լամբարի մը: Վայրկեան մը, այդ մտածումը բօրբոքեցաւ, տարտամօրէն քննելով մարած չեռցը, ունկնդրելով լռութիւնը, սեղանին վրայ դրուած ժամացոյցին թիք-թաքը. և յանկա՛ծ, իբր թէ գտած ըլլար այն բանը՝ որուն պէտք ունէր, այդ մտածումը գծեց Սէրժ Բեթրովիչի

յուզարկաւորութեան պատկերը, պատկեր մը ա՛յնչափ ճշգրտատիպ, ա՛յնչափ ճշմարիտ ու ահաբեկիչ՝ որ Սէրժ սարսռաց և ձեռքերը սառեցան։ Յետոյ, միեւնոյն անգութ ու դժնէ ճշդութեամբ՝ ան ցցուց իրեն բոլոր այն բաները՝ որոնք պիտի յաջորդէին.— գերեզմանին սեւ փոսը, նեղ ու ծանր դագաղը, դպրոցական ղգեստին կանանչցած կոճակները, դիակին տարրալուծումը։ Հակայ ձեռք մը կը թուէր թաւալել Սէրժ Բեթրովիչի առջեւ կեանքը և Մահը, իրենց անբացատրելի գոյներով։ Իր ուղեղը օտար ըլլալ կը թուէր այդ մտատեսիլներուն։

Սրթնցաւ ու սարսափեցաւ ա՛յնչափ արտասովոր զգացումէ մը՝ որ ուզեց պոռալ։ Սարսափով, դիտեց պզտիկ սրուակը. ընդոստ հեռացաւ անկէ, վախնալով որ կը ստիպուի զայն դատարկել։ Ու, այդ վայրկեանին, աւելի՛ վախցաւ ինքզինքէն, քան աշխարհի մէջ որ և է ուրիշէ.— վախցաւ ձեռքերէն ու ոտքերէն, որոնք կ՛ընդդիմանային իր հրամաններուն։ Ընկրկեցաւ, ու ամբողջ մարմինը կը կծկուէր. կ՛ուզէր առաջ նետուիլ, դէպի սրուակը։ Իր սրունքներուն, բազուկներուն, բերնին երակները ու ոսկորները լեցուած ըլլալ կը թուէին տագնապիչ ու անտեղեակալի ցանկութիւնով մը՝ յարչտակելու չիչը, կլլելու պարունակութիւնը, հեչտանքով, ծարաւով։

—Չե՛մ ուզեր, չե՛մ ուզեր, մրմնջեց Սէրժ Բեթրովիչ։ Բազուկները դէպ ի առաջ կարկաւեց ու ընկրկեցաւ, բայց իրեն անանկ եկաւ որ՝ կը մօտենար սրուակին, որ իր աչքին կը մեծնար։ Եւ երբ դուռին բացուիլը կասեցուց զինքը, ալ բա՛ն մը չտեսաւ. ճիչ մը արձակեց ու դէպի առաջ քայլ մը առաւ։

Այդ միջոցին ներս մտաւ սպասուհին, և առաւ չնուոցը ու թէյամանը, զորս իր յոգնած աչքերովը աղէկ չէր նշմարեր։

Ե՞րբ պէտք է արթնցնել ձեզ, հարցուց դուրս ելած ատեն։

Սէրժ Բեթրովիչ գայն կեցուց և սկսաւ խօսիլ անոր հետ, բայց չէր լսեր ո՛չ ըրած հարցումները և ո՛չ ալ անոր տուած պատասխանները։ Երբ նորէն մինակ մնաց, «ե՞րբ պէտք է արթնցնել ձեզ» խօսքը մնաց միտքին մէջ, զոր կրկնեց երկա՛ր ատեն, յամառօրէն, մինչեւ որ հասկցաւ անոր իմաստը։

Հասկցաւ որ կրնար հանուիլ ու պառկիլ ամէն մարդոց պէս, թէ վաղը պիտի արթնցնէին զինքը, երբ առաւօտ ըլլար։ Անվրէպ պիտի գար այդ նոր օրը, և Սէրժ Բեթրովիչ պիտի ապրէր ամէն մարդոց պէս, ոյովհետեւ չէր ուզեր մեռնիլ և չպիտի մեռնէր. ո՛չ մէկը կրնար ստիպել զինքը չիչը առնել և թոյնը ըմպելու։ Դողդողալով առաւ չիչը, բացաւ բերանը, զգաց լեզուի նուշէն հոտը. յետոյ, վարանոտ ձեռքով՝ կամաց մը դրաւ գայն փայտակալին վրայ, գիրքերու դէպի մը ետեւը։ Հիմա որ չիչը մասներուն մէջ բռնած էր և չէր մեռած, ա՛լ վախ չունէր, և ինքզինքէն չէր վախնար։

Երբ Սէրժ Բեթրովիչ պառկեցաւ անկողինին մէջ, իրեն թուեցաւ որ

իր փրկուած կեանքը կը հրճուէր մինչեւ վերջին ըլլլները իր մարմինին, տաքցած՝ վրան առած ծածկոցէն։ Տարածեց բալուկները, սրուանքները. լսել կարծեց արիւնին երգելը անուշ ու զուարթ մեղմ ձայնով մը, երջանիկ՝ հոսելուն համար երակներուն մէջ, կարմիր ու զուարթ ալեակով մը, երջանիկ՝ թանձրացած ու նեխած զանգուած մը չըլլալուն համար։ Արիւնը կը լեցնէր սիրտը, որ նոյնպէս կ'երգէր իրեն հետ. և երկուքը մէկ իրենց երգը կը ճօնէին կեանքին։

— Ապրի՛լ, ապրի՛լ, խորհեցաւ Սէրժ Բեթրովիչ, գոցելով իր նուրբ ու ճկուն մատները։ Ինչ փոյթ իր աղքատութիւնը, դժբախտութիւնը, բարոյական թշուառութիւնը։ Ինչ փոյթ թէ ինք՝ Սէրժը՝ արհամարհուած ու ծաղրուած էր ամէնէն. ինչ փոյթ թէ ինք մարդոց յետինն էր, ոչնչութիւն մը, ցեխի զանգուած մը՝ զոր կ'ոտնահարեն. կը բաւէր որ ապրի՛լ։ Նորէն պիտի տեսնէր արեւը, պիտի կրնար չնչել, պիտի կրնար քանալ ու գոցել մատները, պիտի ապրի՛ր, պիտի ապրի՛ր։ Եւ ատիկա այն տեսակ ուրախութիւն մըն էր՝ ինչպէս է կեանքը. ո՛չ մէկը պիտի կրնար զայն իրմէ յափշտակել. եւ ան պիտի չարաճակուէր երկար տարեն, երկա՛ր տարեն... յաւիտեան։ Գալիք անատման թիւով օրեր պիտի վառէին իրենց արշալոյսը, և ինք պիտի ապրի՛ր անոնցմէ իւրաքանչիւրը։ Եւ այսպէս, Սէրժ Բեթրովիչ յիշեց իր ազգականները, մոռցուած այնչափ տարիներէ ի վեր. անոնց գաղափարովը սահմռկեցաւ ու գորովագութ դարձաւ։ Միտքովը հաշուարեց այն խորշոմները՝ որոնց վրայ պիտի հոսէին արցունքներ։ Սիրտը ըզգտուած էր խելայեղիչ ուրախութեան աղաղակէ մը. «Կ'ապրի՛մ, կ'ապրի՛մ»։ Եւ երբ քնացաւ թեթեւ ու հրճուագին քունով մը, իր վերջին զգայուքը եղաւ ճակատին զգայութիւնը այն աղի արցունքներուն՝ որոնք կը թրջէին իր շրթունքները։

Բուռն տատանմանք մը կը տիրէր ու արեւը կը փայլէր, երբ արթնցաւ Սէրժ Բեթրովիչ։ Նախ, չհասկցաւ թէ ինչո՞ւ իր անկողինը կը կենար ամէն օրուան պէս, և ինչո՞ւ ողջ էր ինք՝ Բեթրովիչը, մինչդեռ պէտք էր մեռնէր նախորդ օրը։ Թիւ մը գլուխը կը ցաւէր և մարմինը կը ցաւատանջուէր, երբ թէ գալարուէր հարուածներէ։ Կամաց-կամաց, մտածումներ մտածումներու յաջորդելով, յիշեց ուղեղին մէջ իրարու հետեւող ամէն բան. բայց չկրցաւ հասկնալ թէ ինչո՞ւ համար վախցած էր. ո՛չ ալ կրցաւ հասկնալ թէ ի՛նչ կար անարեկիչ այն բաներուն մէջ՝ զոր երկար տարեն կը ճանչնար և զորս միտքը լեցած էր տատնեակներով անգամ։ Մահը, յուզարկաւորութիւնը, դագաղը...։ Բայց կրնա՞յ տարբեր բան մը ըլլալ, երբ մարդ կը մեռնի։ Անուշա զայն կը թաղեն, եւ ասոր համար, պէտք է փոս մը պեղել, որուն մէջ մարմինը կը տարրալուծուի։ Անդամ մըն ալ մտաւոր թեամբ և կասկածով նկատողութեան առաւ նախորդ օրուան սարսափեցուցիչ տեսլերեւոյթները. բայց անոնք աղօտ ու մթագոյն էին և կը չնչուէին հեռուհեռէ, ինչպէս կ'ըլ-

լան երաշխերը, զարհնուսմի առեն ա՛յնչափ յստակ, բայց որոնք ա՛յնչափ չուտ կը ցրուին օրուան ու իրականութեան տպաւորութիւններուն տակ։ Ալ ոչի՛նչ կար անարեգիլ մահուան պատկերներուն մէջ, և ապրելու հրճուանքը իրեն անհասկնալի ու վայրագ կը թուէր։ Աւելցնուածքին նշանակութիւնը ա՛ն էր որ՝ ինք՝ Սէրժ Բեթրովիչ՝ ուրիշ բան չէր, բայց եթէ վատասիրտ ու անապահ մը։ Յիշեց Նովիքօֆի դրկած նամակը, որուն մէջ կը ծանուցաներ իր մահը իբր կատարուած իրողութիւն մը, և կարմրեցաւ ամօթէն. բայց ղջաց որ մեռնելու իր որոշումը ա՛յնչափ անտեղիտալի էր, որչափ նախորդ օրը, վախի անհասկնալի ու չարաղէտ այն նոպայէն առաջ։ Վախը փարատած էր. մինակ հրաժեշտը ամօթը կը մնար տակաւին, և իր խառնված հոգիին բոլոր ուժովը, Սէրժ Բեթրովիչ ընդվզեցաւ վախին դէմ, այդ ամէնէն ամօթալի օդակը իր ստրուկի ծանր չղթային։ Կայր ու անողոք այն ուժը՝ որ Սէրժ Բեթրովիչը մղած էր անէութեան խաւարչտին անդունդէն դուրս, վերջին ճիգ մը ըրած էր զայն կապանքի մէջ դնելու, նման ահասոսկայ ու չարաբաստ վատասիրտի մը, և այդ ուժը յաջողած էր, գոնէ քանի մը ժամուան սկզբին։

Հրակէզ ամօթը աւելի՛ մեծցաւ և անոր բոցը մոխրացուց նոյն իսկ յիշատակը վաղանցիկ վախին նոպային։ Եւ երբ իր կարմրութիւնը անհետացաւ, մարմինին ծանր վիշտը դադրեցաւ, Սէրժ Բեթրովիչ գրեթէ անվրդով վիճակ մը ստացաւ։ Գլխուն ցաւն՝ ալ անհետացաւ և ուղեղը սկսաւ գործել աննպատակ արագութեամբ մը, տենդոտ յստակութեամբ և ուժով մը։ Շրթունքները կը դողդողային խօսելու անկովը և ըսելիք կուգային բառեր՝ զորս Սէրժ Բեթրովիչ երբեք չէր գործածած և զորս նոյն իսկ չէր գիտեր։ Կը խորհէր որ՝ եթէ ապրէր հիմա, ինքզինքին դէմ առնչութենէ մը պիտի բռնուէր, և պիտի ասիպուէր խմել ինքզինքին դէմ արհամարհանքի ա՛յնչափ լեղի բաժակ մը՝ որուն հետ բաղդատուելով՝ Թոյնը նեկտար պիտի նկատուէր։ Իր ենը, այդ աղնիւ ու անկաս ենը, որ վայրկեան մը զգացած էր մահուան դէմ յաղթութեան փառքը, և վարդապետական ու կոյր նիւթին վրայ միտքի յանգուցն յաղթանակին անչափ հրճուանքը, պիտի սպաննէր ղինքը, եթէ Թոյնը չսպաննէր։ Եւ Սէրժ Բեթրովիչի անանկ թուեցաւ որ՝ կը զգար թէ այդ հզօր ենը կը մեծնար իր մէջ, կը բարձրանար, և այդ ենի ձայնին որոտումի գոռումները՝ կը խզդէին ողբագին հծծիւնները մարմինին, գիչերը միայն զօրացած։ Անոնք որ կ՝ուզէին կապտել ղինքը, Թող ընէին. ինք, պիտի խորտակէր մահէն արգիլող բազուկները։ Ինք, Սէրժ, Թշուառ մարդը, ողորմելի ու գթաչարժ, այդ վայրկեանին, հանճարներէն, լեռներէն ալ մեծ կը զառնար, որովհետեւ իր ենը, անմահ, ազատ, խիզախ, — ամէնէն գեղեցիկ ու աղնիւ բաները աշխարհի վրայ, — յաղթած էր իրեն։ Բնութեան ղմնէ ուժերը չէին կրնար յաղթել զայն, ան-

մահ, աղատ ու խիղախ ենը, որովհետեւ ան կը սիրէ կեանքին եւ մահուան վրայ։ Այն վիճակը՝ որուն Սէրժ Բեթրովիչ հնթակայ էր, կը նմանէր անհաչիւ ու խրոխտ մտայնորքին կեանքի մը՝ որ հոգիի մեծութեան մեհատմոլութենէն է բռնուած. ագ եղաւ կարծիքը այն մէկ քանի հոգիներուն՝ որոնք կարդացին Նօվիքօֆի ուղղած իր վերջին նամակը։ Չհագուած վիճակի մէջ, ան գրեց, թուղթի կտորի մը վրայ, իր նօթը լուսցարարուհիին. այդ նամակը բաւական արկածներէ հետք միայն հասաւ հասցէին։ Իր նամակը գրելով, Սէրժ Բեթրովիչ խմեց թոյնը, եւ երբ սպասուհին բերաւ ջեռուցը, երիտասարդը ինքզինքը կորսնցուցած էր։ Թոյնը պատրաստուած էր անվարժ ձեռքերէ. ան չատ տկար էր վայրկեանական մահ առաջ բերելու համար։ Սէրժ Բեթրովիչ փոխադրուեցաւ կատարելէ հիւանդանոցը, ուր հոգին աւանդեց գիշերը։

Մօրը ղրկուած հեռագիրը յապաղեցաւ. յուզարկաւորութենէն ետքը միայն հասաւ ան։ Այն ուսանողները՝ որոնք կանչած էին զինքը, խորհեցան որ առանկ աւելի աղէկ եղաւ, որովհետեւ երիտասարդը՝ Սէրժ, իր պարզուած ու պայթած գանկով, իր կապուտցած դէմքով, սոսկում կ'ազդէր դիտողին եւ կրնար մօրը աչքին ու հոգիին վրայ չարաչուք տպաւորութիւն մը ընել։ Եւ ինչ որ մայրը գտաւ իր տղէն, քրքրուած գիրքեր, հագուստներ էին, որոնց մէջ կը գտնուէր հին թիւրնոց մը, անութիներէն ըղքտուած եւ նոր կարկտուած։

ԼԷՕՆԻՏ ԱՆԴՐԻԷՖ

ԵՆՈՎՔ ԱՐՄԷՆ

[ՎԵՐՋԸ]

"ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԴԵՐԱՍԱՆՈՒՀԻՆ,,

ԱՐՈՒՍԵԱԿ

Հայ «Անդրանիկ Դերասանուհի»ն, Տիկին Արուսեակ, որ շատոնց ի վեր մեռած էր հանրութեան համար, նախորդ շաբաթ վերջացուց իր կեանքը Ազգ. Հիւանդանոցին մէջ, ուր փոխադրուած էր, անցընելու վերջին օրերը իր հիւանդութենէ մաշած տաժանելի կեանքին։ Նոր սերունդը անունով միայն կը ճանչնայ զինքը, որովհետեւ հինգ-վեց տարիէն կէս դարը պիտի լրանայ՝ երբ առաջին անգամ Արեւելեան Թատրոնին մէջ բեմ ելած էր Օրիորդ Արուսեակ Փափազեան, այդ Յուսկանին մանկամարդ, աշխուժ ու համակրելի աղջիկ մը։ Իր առաջին երեւումը՝ յաջողութիւն մը եղաւ և ա՛յնչափ գնահատուեցաւ որ՝ ալ Թատերասէր հասարակութիւնը Արուսեակին մասնակցութիւնը անհրաժեշտ կը նկատէր որ և է Թատերախաղի գտնելիք փայլուն ընդունելութեանը համար։ Իրմէ առաջ Թէնէ մէկ-երկու աղջիկներ փորձած էին բեմ ելլել, բայց այնչափ աննշան անցած էին որ՝ «Անդրանիկ Դերասանուհի»ի տիտղոսը մնաց Արուսեակին։ Որքա՛ն տեւեց այս բեմական յաջողութիւնը. դժուար է ճշդել, առանց պլպտելու Թատերական տարեգրութիւնները և հին Թերթերը. բայց ապահովապէս ո՛չ շատ երկար, որովհետեւ Օր. Արուսեակ ամուսնանալով Սոփոն Պէզիրճեանի հետ, —ինքն ալ արուեստագէտ մը, նկարիչ,— Թողուց բեմական կեանքը։ Արեւելեան Թատրոնի բեմին վրայ քանի մը տարիներու փայլուն շրջան մը բոլորելէ ետքը, 1863ի միջոցները Արուսեակ իգմիր ուղեւորեցաւ, ուր նոյն համակիր ընդունելութիւնը գտաւ։ Հոն է որ տեղի ունեցած է իր ամուսնութիւնը Սոփոն Պէզիրճեանի հետ։ Այս

ամուսնութենէն Տիկին Արուսեակ ունեցած է երկու զաւակ, աղչիկ մը և մանչ մը, որոնք պզտիկ հասակէ իրենց հօրը հետ հեռացան իրենց մօրմէն, անդարմանելի վիշտ մը հետքը Յողլով անոր սիրտին մէջ։ Տիկին Արուսեակ ծնած է 1841ին, Մեհ-Դարու, որուն Յաղային վարժարանին մէջ ստացած է իր նախնական դաստիարակութիւնը։ Ուսեալ կին մը չէր եղած, ո՛չ ալ իր երիտասարդութեանը մասնաւոր ուսումնասիրութիւններ կատարած էր դեռսանութեան վրայ. գինքը յատկանշող և հանրութեան առջեւ իրեն հռչակ մը տուող պարագաները եղած են՝ իր համարձակ խաղացուածքը, առոյգ խօսուածքը և մանաւանդ ժամանակին նախապաշարումները ոտնակոխ ընելով՝ անվեհեր բեմ եղած ըլլալը, դեռ մանկամարդ աղջիկ։ Իր ամուսինին հեռացումէն ետքը, Տիկին Արուսեակի կեանքը լքումի, տխրութեան, յուսահատութեան շարք մը եղաւ։ Քանի՛ անգամ փորձեց բեմ ելլել, բայց իր առջի աշխուժէն յիշատակ մը միայն մնացած էր. նիւթական կարօտ վիճակ մը ընկճեց տարաբախտ կինը, որ իր երիտասարդութեան ժամանակակից ծանօթ անձնաւորութիւններուն դիմումներ ընելէ յոդնելով, որպէս զի ապրուստ մը ապահովէին իրեն, վերջապէս գնաց ապաստանեցաւ Ազգ. Հիւանդանոցի կիներուն ծերանոցը, ներման գթան մազերով, հիւծած մարմինով, հիւանդ և ուժասպառ և հոն վերջացուց իր կեանքը։ Թուղարկաւորութիւնը անշուք կերպով կատարուեցաւ Հիւանդանոցի եկեղեցին և մարմինը ամփոփուեցաւ Պալըզլըի Գերեզմանատունը, բեմական հին և սիրուած համբաւի մը յիշատակը ծածկող հողակոյտ մը աւելցնելով հոն։

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ

ՍԻՒԼԼԻ ԲՐԻՒՏՕՄ

Սրտայոյզ հանդէս մը եղաւ մտերմական շրջանակի մէջ, Սիւլլի Բրիւտոմի քսանըհինգերորդ տարեդարձին Յորելեանը, որ տարբուեցաւ մեծ բանաստեղծին բարեկամներուն կողմէ։ Համակրելի զրագէտին Ֆրանսական Ակադեմին ընդունուելուն քսանըհինգերորդ տարեդարձին Յորելեանն էր որ կը կատարէին այդ օրը։ Իր բազմաթիւ հիացողներէն շատ պզտիկ մաս մը եկած էր, չվիրաւորելու համար անոր համեստութիւնը, Շանքնէի առանձնարանին մէջ, ուր յուշարար Միտալիոն մըն ալ նուիրեցին բանաստեղծին։ Համառօտ բանախօսութիւն մը, ընծերցումը սիրուն սօնէի մը՝ որ այդ հանդիսական առիթով հեղինակուած էր, և ա՛յսչափ, որովհետեւ Սիւլլի Բրիւտոմ իր ամբողջ հոգիովը կ՚ատէ ազմկայոյզ փառաբանութիւնները Փիլիսոփայ մըն է ան։ 1839ին ծնած, Սիւլլի Բրիւտոմ կը պատկանի բանաստեղծներուն այն պանծալի խումբին՝ որ Պարնասեան անունով ծանօթ է և որուն վարպետը եղաւ Լըքօնթ տը Լիլ։ Այդ խստապահանջ Դպրոցին մէջ, ուր արուեստին և ձեւական անխախտ գիտութեան հանդէպ խորունկ յարգանք մը սորվեցնէին, Սիւլլի Բրիւտոմ տիրացաւ ոճի յստակութեան մը և անթերի չափականութեան մը, որոնցմէ երբեք չպիտի բաժանուի։ Քսանըվեց տարեկան եղած, առեն Stances et Poèmes գիրքը հրատարակեց և 1869ին իր գրչի ընկերակիցներէն գերիվեր դասուեցաւ Les Solitairesովը։ Երրորդ ոտանաւորի հաւաքածոյ մը, Les Vaines Tendresses, նմանապէս ահագին յաջողութիւն առաջ բերաւ։ Առանց պէտք է կրկնենք՝ նաև երկու մեծ փիլիսոփայական բանաստեղծութիւններ, Justiceը և Bonheureը։ Սիւլլի Բրիւտոմ շատ երիտասարդ՝ Ֆրանսական Ակադեմիի անդամ ընտրուեցաւ, հազիւ քառասունը չորս տարեկան։ Արդէն իր համբաւը եւրոպականացած էր։ Նոպէլի Մրցանակը հաստատուելուն պէս, Սիւլլի Բրիւտոմ առաջինը եղաւ բանաստեղծութեան մրցանակը շահող։ Մինչեւ հիմա ֆրանսացի առաջին բանաստեղծն է որ Նոպէլի մրցանակը շահած է։ Ուրիշ ֆրանսացի բանաստեղծ մըն ալ՝ Ֆրէտերիք Միսթրալ՝ արժանացած է անոր՝ գաւառաբարբառով գրած իր մէկ գործին համար։ Սիւլլի Բրիւտոմի գլխաւոր ինքնատպութիւնն է փիլիսոփայական հարցերը բանաստեղծութեան մէջ մտցնելը։ Իրմէ առաջ անշուշտ շատ մը ուրիշ բանաստեղծներ

յայտնած են ընդհանուր գաղափարներ մարդկային ճակատագիրին նկատմամբ և երկարօրէն քննախօսած են բարոյական ճշմարտութիւններու վրայ։ Բայց երբեք Լուկրետիոսէն ի վեր, ոտանաւոր գրելու արուեստը այնքան խորաթափանց փիլիսոփայական գիտութիւնով մը հասած չէր բնազանցական խնդիրներու։ Սիւլլի Բրիւտոմ հանարակութենէն ճանչցուած է գլխաւորաբար իր ցաւատանջ և անձնական յոռետեսութեան եղերերգութիւններովը, կարճ բայց իմաստալից կտորներովը, որոնց մէջ ձեւին յստակութիւնը կը միանայ մտածումին ազնուականութեանը։ Աշխարհիս վրայ ամէն մարդ կը ճանչնայ Vase Brisé֊ն, հեշտալի հովուերգութիւնը «պզտիկներուն՝ որոնք կուլան միշտ»։ Չճանչցող չկայ նաև այն ոտանէն՝ որուն մէջ հողագործը կը խնդրէ բանաստեղծէն, երազին մէջ, որպէս զի իրեն հաց հայթայթէ, և ուր հեղինակը կը բացատրէ աչքառու առակով մը, ընկերային հաւերաշխութիւնը։ Bonheur մէջ, «կը յիշես այն վայրը ուր տրտմօրէն կը պտտէինք...» յանկուցիչ կտորը կը յիշեցնէ Վիքթոր Հիւկօի Օլիմբիօ Տրտմութիւնը։ Ոչ ոք, 1890էն վերջը կրցած է այնքան փափկօրէն արտայայտել կարօտախտի զգացումները, որքան Repentir հեղինակը։ Տխուր բանաստեղծութիւն մըն է անիկա, բայց դարմանալ իրենն է, կատարելապէս փոխուած իր նիւթերուն մէջ։ Այս տեսակ յղացումներ մեծ պատիւ կը բերեն բանաստեղծի մը։ Գրական տարերգրութիւններու մէջ Բրիւտոմ ոչ մէկ Աշնամի, ոչ մէկ նախանձորդ ունեցած է։ Թէ մեծ գրագէտ մը և թէ ազնիւ նկարագիրի տէր մէկն է ան։ Թարգմ. Ն. Ե.

ՆՈՒԱԳԱՀԱՆԴԷՍ

Ցունական Հէրմէս Միլօսցիին Մասնախումբը պատիւը ըրած էր **Մասիսի** դրկելու նախորդ ուրբաթ գիշերուան նուագահանդէսին համար հրաւիրագիր-տոմս մը։ Նուագահանդէսը փայլուն յաջողութիւն մը եղաւ՝ մասնակցութեամբ ցոյն արուեստագէտներու, որոնց մէջ բացառիկ դիրք մը կը գրաւէր Ջութակահար Տիար E. Vouros, որ վէոտիէն և Սօռէէն զարկած իր կտորներովը արժանացաւ ջերմ ծափահարութիւններու։ Իր ոչ-ցոյն արուեստագէտ՝ Fourlanyի մասնակցութիւնը, նուագահանդէսին փայլը կ'աւելցնէր, դաշնակի վրայ այն հրապուրիչ նուագածութիւնով՝ որ ձիրքն է այս դաշնակահարին։ Նուագահանդէսը հանելի երգերով կը պսպղիսէին Օր. Kaloyéropoulo և Պրն. Պրն. Բուզովիք և Քաճազան։

Մասիսի այս թիւով կը հրատարակենք գեղեցիկ մէկ բանաստեղծութիւնը Մերուժան Պարսամեանի, —«Տալիթա, Կո՛ւմի»։ Պարսամեան, —նոր սերունդի բանաստեղծներուն ամէնէն արուեստագէտներէն մէկը, որուն քնարը կորովի շեշտը ունի յուզիչ զգայութիւններու, — իր «Տալիթա, Կո՛ւմի»ով՝ սկզբնաւորութիւնը կ'ընէ մասնաւոր սեռի մը վրայ քերթուածներու շարքի մը, զոր յաջողակօս մշակել կարենալու ամէն հաւատիք կը ներշնչէ իր առաջին քերթուածով իսկ։

Մասիսի այս թիւը, ինչպէս կը նշմարեն ընթերցողներ, կը հրատարակենք չորս յաւելուածական էջերով։

Վերջին պահուն ցաւով կ'արձանագրենք թէ՝ Տօքթ. Մխիթարեան էֆ. Վարդազարեան, որ Հայ բժշկական դասին մէջ կարեւոր տեղ մը կը գրաւէ, դժբախտութիւնը ունեցած է կորսնցնելու իր ամուսինը՝ Տիկին Թագուհի Մ. Վարդազարեան։ Ցուղարկաւորութիւնը կը կատարուի այսօր, Բերայի Ս. Երրորդութիւն եկեղեցին։ Մեր խոր ցաւակցութիւնները յարգելի բժիշկին և պարագաներուն։

★ Հաճոյքով կը տեղեկանանք թէ՝ հանգուցեալ Նշան էֆ. Պէրպէրեանի տպարանին պատասխանատուութիւնը փոխանցուած է իր որդիին՝ Զարեհ էֆ. Պէրպէրեանի, որ այսպէսով կ'արտօնուի իր անունով շարունակել հօրը արդիւնաւոր տպարանը։ Իր գործունեայ վարչութեամբ՝ կը յուսանք որ Զարեհ էֆ. պիտի կրնայ զարգացուն դիրք մը տալ իր տպարանին։

★ Վերջին պահուն՝ տեղի չգոյութեան պատճառով՝ յաջորդ թիւին հարկադրուեցանք ձգել կողքին վրայ ծանուցուած քանի մը նիւթեր։ Նաև՝ կողքին տպագրութենէն ետքը՝ իր այժմէութիւնը չկորսնցնելու համար տեղ տալով Տիգրան Զիծճեանի յօդուածին՝ կարելի չէ եղած անոր յիշատակութիւնը՝ բովանդակութեան մէջ։

Էջ 470 վերջին տող «աշխատութեան» կարդալ «աշխատութիւն»։

Հիմնադիր. Կ. Ս. ԻՒԹԻՒՃԵԱՆ: Առօջաւէր. ՏՕՔԹ. Ե. ՄԱՍԻՍ: Տպագր. ՍԱՐԱՆԵԱՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Շնորհակալութեամբ առտյանք Ձեր բաժանորդագինը.— Տ. Սմբատ Ծ. Վրդ. Սահակեթեան, Տ. Երուանդ Վրդ. Փերտահճեան. Տեարք Մկրտիչ Սէվլեան, Մինրան Սէթեան, Արտաչէս Ցնտգլեան, Վահրամ Պէրպէրեան, Յակոբ Տէր-Նչանեան, Յրանքլին Թուլճեան, Ն. Զօրիկ, Ս. Թօքմաճեան, Մինրան Թիրխանեան, Ասքանազ Սուբուրեան, Խաչատուր Ազմէլեան, Յարութիւն Խաչեան, Յակոբ Աղամըլեան, Մխաք Բէյմալեան, Գէորգ Սէրճկնեան, Տ. Լոյս-Պարոնեան, Բարունակ Ալթունեան, Մինրան Ալնաւորեան, Կարապետ Ջամպազճեան, Վահան Պալասանեան, Յովհաննէս Մօրլեան, Մեսրոպ Սիմոնեան, Սարգիս Սիվրիսարեան, Վարդան Զուլլեան և Հայ Ընթերցատուն Իզմիրի։

ԱՐԵՒԵԼՔ *ՕՐԱԹԵՐԹ ազգային, գրական եւ քաղաքական.— Բաժանորդագրութիւն կ. Պոլսոյ համար 80 ղրչ., գաւառներու համար 108 ղրչ. և օտար երկիրներու համար 35 ֆր.։ Ձեռքէ վաճառուի՝ տասը փարա։ Հասցէ՝ Ղալաթիա, Բամանտօ փողոց։* ԱՐԵՒԵԼՔ *հրատարակ կ'ելլէ ամէն օր, կէս օրին, խնամեալ բովանդակութեամբ, ընտիր յօդուածներով, թարմ լուրերով ու նորագոյն տեղեկութիւններով։*

ԱՐԵՒԵԼՔ, *իր վերակազմուած խմբագրութեամբ և իր կարող աշխատակիցներով առաջնակարգ տեղ մը կը գրաւէ տեղական հայ մամուլին մէջ, օր առաւ առելի՛ հրատապ դառնալով՝ նորանոր բարեփոխութիւններու ենթարկուելով։ Իր առաւելութիւններէն մէկն է ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ըլլալու հանգամանքը, որով իր ընթերցողներուն կը ներկայացնէ պարբերաբար Ծանօթ Դէմքեր և երբեմն ալ տեսարաններ։ Ոչ նուազ կը գնահատուին իր մասնագիտական յօդուածները, եկեղեցական, կրօնական, տնտեսական-տեղեկատուական, երկրագործական, իրաւաբանական լայն, բայլ գրական, բանասիրական գրուածքներէ, օրուան տեսութիւններէ ու Ջուարթ Նօթերէ, որոնք նիւթերու ճոխ պէսպիսութիւն մը կը կազմեն։*

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ Մ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ

ԴԻՏԱԿԱՆ ԱՄԵՆԱՎԵՐՋԻՆ ԴՐՈՒԹԵԱՄԲ կը գործանէ ամէն տեսակ ակռայի և լինտի հիւանդութիւնները, փոյթ ակռաները կը լեցնէ՝ առողջ ակռաներու պէս երկար տանն գործածուելու պայմանով։

ԲՈԼՈՐՎԻՆ ՆՈՐ ՄԵԹՈԴՈՎ, նուրբ, ճաշակաւոր և դիմացկուն արուեստական ակռաներ կը պատրաստէ, բնականին ճիշդ նման։

Հիւանդ կ'ընդունի ամէն օր իր գործատան մէջ, Բերա, Մեծ Բարմաք-Դարու, թիւ 8։ Կարօտ հիւանդները ձրի կը գործադրէ հինգշաբթի օրերը՝ Բերայի Աղբատանոցի գործատան մէջ։

Կիրակի օրերը ժամադրութեամբ կ'ընդունի։

ՊԱԼՓԱՆ

ԱՌԱՆՁՆԱԾՆՈՐՀԵԱԼ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿ

Դրամագլուխ և պահեստ Ֆրանք 9,500,000
վերապահովագրական,
դրամագլուխ և պահեստ » 142,740,00

ՊԱԼՓԱՆ Ընկերութիւնը կ'ապահովագրէ հրդեհի դէմ ամէն տեսակ կահ կարասի եւն., կ. Պոլսոյ և Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքներուն մէջ չատ դիւրամատչելի պայմաններով. իսկ իր միւս երկրորդ ճիւղը անհրժեշտ գիներով և պայմաններով օժտուած է. կը կատարէ նաեւ տղահովագրութիւն, ընտանեկան, մանուկներու, եւն. եւն.:

Ընդհանուր գործակալ Թուրքիոյ ԱՐՇԱԿ ՈՒՆՃԵԱՆ

ալթթիա, Տէօյչէ Օրիէնդ Պանքի կից, Սինճաոն խան. (2)

Հանգուցեալ Կարապետ Էֆ. Իւթիւճեանի թարգմանած հետեւեալ հետաքրքրական գիրքերը կը ծախուին բոլոր հայ գրավաճառներու քով. կեդրոնատեղի Աչճեան գրատուն:

Ընտանեկան Դաղտնիքներ 3 հատոր	15 *ղրչ.*
Արուարձանին Տղան 3 հատոր	15 *ղրչ.*
Հանրակացքին Ոճիրը	5 *ղրչ.*
Սմուանութիւնք Բարիզու	5 *ղրչ.*
Քաղաքական Տնտեսութիւն. Ժօղէֆ Կառնիէ	5 *ղրչ.*

Եղիա Տէմիրճիպաշեանի Հայերէնէ-Ֆրանսերէն Բառարանը, որ գեղեցիկ աշխատութիւն մը և ամէն անհատի անհրաժեշտ բառագիրք մըն է, կը գտնուի ծանօթ գրավաճառ Զարեհ էֆ. Թորոսեանի քով, (Գալաթա, Պահչէ Գարու, Բասըմ Բաչա Խան) որուն կրնան դիմել բառարանին (գինը 15 ղրչ. փոստի ծախքով 16½) ինչպէս գրենական ամէն տեսակ յանձնարարութիւններու համար, խղճամիտ գրավաճառի մը հետ գործ ունենալու վստահութեամբ.— Իր հրատարակութիւնն է նաև Դպրոցի Գիրքը դասագիրքերու չարքը, որ միակն է կանոնաւոր մէթոտով մը ընթացող՝ նախակրթական դասընթացքի չրջանին համաձայն:

Կը գտնուի բոլոր դեղագործներուն քով:

Թուրքիոյ ներկայացուցիչ Ո. Սալաքեանց.

Կ. Պոլիս:

ՏՕՔԹ. Ե. ՄԱՍԻՍ

ԲԵՐԱ., ԹԱԳՍԻՄ ՓՈՂՈՑ, ԹԻՒ 12

Սակն տեսակ ներքին հիւանդութիւններէ զատ, մանաւանդ տաքար և երկար տարիներէ ի վեր կը դարմանէ ստամոքսի, պիքներու, միզային համբաններու հիւանդութիւնները, ջղային ախտերը, հին և նոր գաղիական ախտերը: Այս վերջին ախտերը՝ առանց ստամոքսի խանգարման և նորագոյն մեթոտներով կը բուժէ կարճ միջոցի մէջ: Հիւանդ կ'ընդունի ամէն օր կէս օրէ վերջը: Շաբաթուան օրերը միայն ձրի:

(8—10)

Ձեռի, ոտի ու ոտի եւ ձեռի միանգամայն մեքենաներ կը գտնուին:

Անկարելի է որ ընտանիք մը առանց կարի մեքենայի մնայ, բայց էական կէտն է լաւ մեքենայ մը ունենալ, որովհետև լաւ մեքենայ մը անթիւ և անհամար ծառայութիւններ կը մատուցանէ, մինչդեռ դէշ տեսակէ մեքենայ մը անվերջ դժգոհութեանց և տաղտուկի աղբիւր մըն է:

Բոլոր ուշադիր դիտէ թէ՝

ՍԻՆԿԷՐ

ՀԱՅԹԱՅԹԻՉ ԿԱԶՄ. ՊԱԼԱՏԱՆ

The Singer Manufacturing Cie.

մեքենան լաւագոյնն է· այս մեքենան ամէնէն աւելի կատարելագործուածը, հատուածուածը և դիւրագործածելին ըլլալուն՝ բոլանդակ աշխարհի մէջ՝ ամէն օր Սինկէրի մեքենաները կը դնէ:

Սինկէրի մեքենաները կը ծախուին մի միայն Սինկէր Ընկերութեան վաճառատուներուն մէջ՝

ԿԱԼԱԹԱ. {1. *Մեծ փողոց, Պօն Մառչէի դէմ, 343 և 343.*
{2. *Մեծ փողոց, Կալաթա Սէբայի Լիսէյին դէմ,*

ԲԵՐԱ. {1. *Սինկէր խան, Թիւնելին առեւը.*
{2. *Գարաքէօյ, Թրամվէյին կայարանին դէմ.*

ՊՈՒԼԻՍ {1. *Սուլթան Համամ.*
{2. *Սուլթան Պէյազիտ, Թրամվէյի կայարանին դէմ. 13.*

ՍԱՒՈՏՄՈ *Ջարդը Պօյաճ, Թ. 120.*

Դասերը եւ նորոգութիւնները ձրի.

կատարեալ երաշխաւորութիւն:

Մասնաճիւղեր գրեթէ բոլոր քաղաքներուն մէջ:

Սինկէրի Ընկերութեան կեդրոն. վարչատեղին կը գտնուի Բերա, Մեծ Փողոց, Թիւ. 343 և 343, կրկին, Սարգիս Պէյ Տիւզօղլուի առանը:

(9—10)

ԿՊՇԱՔԹԱԿԱՆ
ՄԱՍՆԱՎԱՃԱՌՈՒՄՆԵՐ

«ՄԱՍԻՍ»Ի ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

Պոլիս և գաւառներու համար տարեկան 60 ղրշ.։
Արտասահմանի » » 14 ֆրանք։
Թղթատարութեան ծախքը մեր վրայ։
Բաժանորդները իրաւունք ունին տասնապատ մեր պարզեւները, միշտ ձրիաբար, թղթատարութեան ծախքն ալ մեր վրայ։
Մասիսի բաժանորդագրութիւնը քաղաքակապէս կանխիկ է։
Չհրատարակուած ձեռագիրները նոյն չեն վերձուիր։
Նամակ կամ որ և է գրութիւն ուղղել տալ

ԵՆՈՎՔ ԱՐՄԷՆ

«ՄԱՍԻՍ»ի Հաստիքին

Գումրուլու խան, թիւ 7, Գալաթա, Կ. ՊՈԼԻՍ

درحلیه غلطه قوشونلی خانده ۷ نومرو «ماسیس» غزتهسی اداره خانهسی

Rédaction de la Revue "MASSIS"

N°. 7, Courchoünlou Han, Galata.
CONSTANTINOPLE

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԾ Է ԿԻՆԸ ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԵՆՈՎՔ ԱՐՄԷՆ

ՄԱՄՈՒԼԻՆ ԿԱՐԾԻՔՆԵՐԸ

Այս անգամ պատմուածքներու ամփոփոյով մը կը ներկայանայ Ենովք Արմէն: Այս գիրովն չէ որ պիտի հասատէր սա ճշմարտութիւնը թէ իր գործոյն, ընթացքին կարողութիւններուն կը միացնէ վիպասի տաղանդը: **Արիւնեան Մամուլ**

Կինը քաջի իր գրական արժէքէն, տպագրական տեսակէտով ալ ուշագրաւ նորութիւններ կը պարունակէ: Ճաշակաւոր ու սիրուն հատոր մըն է, որ փափաք կը ներշնչէ մէկ ծայրէն միւսը կարդալու: **Արիւնէ**

Ենովք Արմէն (**Կինը**ին մէջ) կ'զգուշանայ այն միւս գրականութիւնէն, կ'զգուշանայ անոնց մեծ սենեակներու վարագոյրներուն եղիր դալկացող կեանքէն. իր ուշադիր դիտողութեան կենսին է, կեանքն, գլխագործ, արեւին տակինը, իր յոյզ այլազանութեան մէջ: Ու ճաշէ, իր մօտ փառաբանուի մը կայ մարդկային սկզբնական վաղեմական բնազդներուն, զոր երկիմիմ կը ճանչէ, գլխագործ մը: Ենովք Արմէն յատկորէն sensualiste, զգայական կամ զգայապաշտ է, առանց որ եւ է անպարկեշտութեան: **Ծիւզանդիոն**

Անշուշտ ամէն գրասէր պիտի փափաքի ունենալ Ենովք Արմէնի այս հատորակութիւնը, **Կինը**, գրական գեղեցիկ վայելք մը յատկացնելու համար: **Ծիւզանդիոն**

Կինը, հեղինակին գոյի այդ առաջնեկ գործակը, նորութիւն մըն է իր յղացում: **Նայիր**

Կինը իր գրական արժանիքին կը միացնէ տպագրութիւն մը նիմնապէս ազիսիսի ու յարդարուած նոր հատակով, որ կը յատկանշէ **Կինը**ին հատակերպի հեղինակը: **Ծաղիկ**

Երիտասարդ հեղինակը, որուն գրուածքներ ա'յնքան հաճոյով կը կարդացուին օրաթերթերու եւ պարբերական հանդէսներու մէջ, այս անգամ իր մտածումները խտացուցած է սիրուն ու կոկիկ հատորի մը մէջ, որուն տպագրութիւնը, թուղթին ազնուութիւնը եւ դեղեցիկ հատակը հանոյք կը պարգեւէ ընթերցողին ունենալու անկէ հատ մը: Չերմապես յանձնարարելի է այս գոյնրիկ հատորը: **Հանրագիտակ**

Իր ընդհանուր հանգամանքով **Կինը** կարդացուելու արժանի գիրք մըն է լաւագոյն ափսոսանքներէն հեղինակին: **Մանզուման**

Գին 5 ղրուշ կը գտնուի ամէն գրավաճառի քով։